

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2017 metai

2

LI

Vilnius 2018

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2017

2

Vilnius 2018

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2017

2

Vilnius 2018

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ

Projekto finansavimo sutartis Nr. LIP-074/2016

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ

Adomo Mickevičiaus universitetas Poznaneje

Zigmantas KIAUPA

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)

Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS

Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milervilio universitetas

Joachim TAUBER

Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

MARIUS SIRUTAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

**LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS POLITINIO ELITO
IR MASKVOS VALSTYBĖS DIPLOMATINIAI KONTAKTAI
TREČIOJO TARPVALDŽIO METU (1587 M.)¹**

ANOTACIJA Straipsnyje aptariami Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinio elito atstovų – aukščiausių valstybės pareigūnų diplomatiniai ryšiai su Maskvos valstybe trečiuoju tarpuvaldžiu: analizuojamas jų pobūdis Abiejų Tautų Respublikos monarcho rinkimų 1587 m. problematikos kontekste; nagrinėjami įvairūs diplomatinio ryšių organizaciniai aspektai, keliant valstybės reprezentacijos *interregnum* laikotarpiu su užsienio šalimis problemą bei su ja susijusius politinės lyderystės, diplomatinės veiklos prerogatyvų ir kompetencijų klausimus. Greta svarstomos ir unijos partnerystės, determinuoto diplomatinės veiklos koordinavimo su Lenkijos atstovais klausimai, sprendžiant tuo metu aktualias santykių su Maskva problemas.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, Maskvos valstybė, Lenkija, diplomatiniai santykiai, tarpuvaldis.

1586 m. gruodžio 12 d. mirus Lenkijos ir Lietuvos monarchui Steponui Batorui, Abiejų Tautų Respublikoje (toliau – ATR) prasidėjo trečiasis tarpuvaldis. Pirmųjų tarpuvaldžių patirtys liudija, kad *interregnum* laikotarpiu neilga bendro sambūvio tradicija patirdavo nemažai išbandymų, nes nebuvo aiškios tvarkos dėl monarcho pareigų bei atskirų Lenkijos karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdžios institucijų veiklos. Tuo metu sunkiai sekėsi koordinuoti veiksmus rengiant valdovo rinkimus,

¹ Straipsnis parengtas Lietuvos mokslo tarybos finansuojamo projekto „Diplomatinės veiklos organizacija LDK 1569–1604 metais“ lėšomis (Nr. LIP-007/2016).

sprendžiant valstybės gynybos problemas ir palaikant diplomatinius ryšius su užsienio šalimis². Politinės veiklos prerogatyvų ir kompetencijų, politinės galios ir valstybės atstovavimo, veiksmų koordinavimo su Lenkijos politinio elito atstovais problemos aktuales kalbant ir apie diplomatinį ryšį su užsienio šalimis palaikymą trečiojo *interregnum* metu. Analizuojant šią problemą pasirinkta intensyvia diplomatine komunikacija išsiskirianti santykių su Maskvos valstybe sritis. Išlikęs Lietuvos valstybės pareigūnų susirašinėjimas, įvairaus pobūdžio oficialūs diplomatiniai dokumentai bei detalios Maskvos diplomatinė įgaliotinių misijų ataskaitos suteikia galimybę aptarti tarpvalstybinių ryšių pobūdį bei jų lygį, nagrinėti valstybės reprezentacijos mechanizmus valstybei likus be svarbiausiojo jo reprezentanto – Lenkijos ir Lietuvos monarcho, analizuoti šalies politinio elito atstovų – aukščiausių valstybės pareigūnų įsitraukimo į diplomatinę veiklą problemą bei unijinių ryšių nulemtus veiksmų derinimo su Lenkijos pareigūnais procesus. Istoriografijoje pastarieji klausimai iki šiol dažniausiai buvo aptarinėjami nagrinėjant naujojo valdovo rinkimų peripetijas bei su elekcija susijusius įvairius tarptautinės politikos aspektus. Kaip aktualiausias šiai problematikai galima išskirti lenkų istoriko Henryko Lulewicziaus bei Rusijos tyrinėtojo Boriso Florio tyrimų publikacijas³. H. Lulewiczius gausia faktografinė medžiaga paremtoje knygoje „Pykčių dėl unijos tąsa. Lenkijos–Lietuvos santykiai 1569–1588 m.“⁴ bei kitose publikacijose pagrindinį dėmesį skyrė Liublino unijos nuostatų praktiniam įgyvendinimui, naujojo pounijinio politinio bendrabūvio problemoms tarpvaldžių laikotarpiams. Šio istoriko atlikta Lenkijos ir Lietuvos aukščiausių pareigūnų veiklos, sprendžiant vidaus ir užsienio politikos klausimus trečiuoju *interregnum laikotarpiu*, analize remtasi nagrinėjant unijinių ryšių įtaką diplomatinėms kontaktams su Maskvos valstybe organizavimui. Monografijoje, skirtoje ATR ir Maskvos valstybės santykiams XVI a. antrojoje pusėje – XVII a. pradžioje⁵, B. Floria pažvelgė į šiuos kontaktus iš Maskvos dvaro perspektyvos, plačiau nagrinėjo kaimyninės valstybės užsienio politikos strateginių planų įgyvendinimą 1587 metais. Jo įžvalgos suteikė galimybę išplėsti atliekamą analizę svarstymais apie tarpvalstybinių santykių pobūdį, geopolitinių interesų sankirtas.

² Lietuvos istorija, t. V: J. Kiaupienė, I. Lukšaitė, *Veržli Naujųjų laikų pradžia. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1529–1588 metais*, Vilnius, 2013, p. 236–237.

³ Lietuvos istoriografijoje šiai problematikai skirtų specifinių tyrimų nėra atlikta, galima paminėti tik Algirdo Baliulio straipsnį, kuriame aprašoma ATR ir Maskvos valstybės diplomatinė santykių eiga XVI a. paskutiniais dešimtmečiais, A. Baliulis, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Maskvos valstybės diplomatiniai santykiai XVI a. pabaigoje, *Lituanistica*, 2002, nr. 3, p. 3–32.

⁴ H. Lulewicz, *Gniewów o Unię ciąę dalszy. Stosunki polsko–litewskie w latach 1569–1588*, Warszawa, 2002.

⁵ Б. Флоря, *Русско–польские отношения и политическое развитие Восточной Европы во второй половине XVI – начале XVII в.*, Москва, 1978.

Trys Maskvos diplomatinės misijos ir Respublikos monarcho rinkimai

Kaip jau minėta, diplomatiniai ryšiai su Maskvos valstybe trečiuoju *interregnum* laikotarpiu pasižymėjo ilgametei tarpvalstybinių santykių tradicijai būdingu intensyvumu. Tarpvaldžio pradžioje suinteresuotumą tarpvalstybiniais ryšiais demonstravo abi pusės. 1587 m. pradžioje Vilniaus vaivados Kristupo Radvilos Perkūno į Gardino suvažiavimą sukviesti Lietuvos politinio elito atstovai kaip vieną svarbiausių problemų matė santykių su Maskva sureguliuojimą ir planavo siūsti misiją į Maskvą. Suvažiavime Lenkijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) senatorių vardu Maskvos monarchui Fiodorui Ivanovičiui buvo parengtas raštas – oficialus pranešimas apie Stepono Batoro mirtį. Jame taip pat keltas klausimas dėl anksčiau numatytų abiejų valstybių atstovų derybų pasienyje⁶, dėl ko, pasikeitus aplinkybėms, norėta susitarti iš naujo. Šį raštą į Maskvą turėjo nuvežti bendra ATR pasiuntinybė – Karūnos diplomatinio įgalotiniu nominuotas Liublino pastalininkis Petras Černikovskis (*Piotr Czernikowski*), o LDK – Trakų pakamaris kunigaikštis Bogdanas Oginskis⁷. Maskvos politinis elitas, kurį jau buvo pasiekę gandai apie Stepono Batoro mirtį, taip pat siekė užmegzti ryšius su aukščiausiais LDK pareigūnais. Metų pradžioje su Vilniaus vaivada K. Radvila pradėjo susirašinėti Maskvos bojarinas Borisas Godunovas. Informuodamas apie Lenkijos ir Lietuvos senatoriams išsiųstą misiją, B. Godunovas – anuometinis faktinis aukščiausios valdžios disponentas Maskvoje – kartu pateikė ir neoficialų pasiūlymą – Fiodoro Ivanovičiaus kandidatūrą į Respublikos sostą⁸. Maskvėnų iniciatyva liudija po sėkmingų Stepono Batoro karinių kampanijų pasikeitusį jėgų santykį ir kartu Lietuvos padėtį regione. Žvelgiant į to meto

⁶ 1586 m. rugpjūčio mėnesį vykusiose derybose su Maskvos didžiaisiais pasiuntiniais dėl paliaubų susitarimo (jo galiojimas turėjo baigtis 1587 m. pavasarį) atnaujinimo buvo nuspręsta sutartį pratęsti tik dvejiems mėnesiams. Tačiau buvo numatyta, kad tuo metu į pasienį prie Ivakos upės turėtų suvažiuoti Lenkijos, Lietuvos ir Maskvos politinio elito atstovai tartis dėl tarpvalstybinių santykių normalizavimo bei Respublikos ir Maskvos valstybės sąjungos, – 1586 09 06 Gardinas. Respublikos senatorių ir Maskvos pasiuntinių paliaubų pratęsimo sutartis, *Lietuvos metrika. Knyga Nr. 593 (1585–1604 m.). Diplomatinių reikalų knyga* (toliau LM–593), par. A. Baliulis, Vilnius, 2009, nr. 26, p. 48; *Lietuvos metrika. Knyga Nr. 594 (1585–1600 m.)* (toliau LM–594), par. A. Baliulis, Vilnius, 2006, nr. 16, p. 40–41; 1586 [09] Gardinas. Maskvos pasiuntinių ir Respublikos senatorių paliaubų pratęsimo sutartis, LM–593, nr. 27, p. 51; LM–594, nr. 18, p. 43; H. Lulewicz, Projekt unii Rzeczypospolitej z Moskwą podczas trzeciego bezkrólewia (1586–1587), *Проблемы интеграции и инкарнации в Центральной и Восточной Европе в период раннего Нового часу: материалы международной научной конференции, посвященной 440-летию Люблинской унии (Минск, 15–17 кастрычніка 2009 г.)*, ред. С. Ф. Сокол, А. М. Янушкевич, Минск, 2010, с. 262.

⁷ 1587 01 10 Gardinas. LDK ir Lenkijos senatoriai – Fiodorui Ivanovičiui, *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego* (toliau – *Akta zjazdów*), t. 1: *Okresy bezkrólewia*, oprac. H. Lulewicz, Warszawa, 2006, nr. 70, s. 198–200; H. Lulewicz, *Gniewów o Unię...*, s. 359.

⁸ H. Lulewicz, *Gniewów o Unię...*, s. 367–368.

santykius su Maskva iš Lenkijos ir Lietuvos perspektyvos, po 1582 m. Zapolės Jamo paliaubų susitarimo, užbaigusio ilgametį konfliktą dėl Livonijos, pranašesni buvo Respublikos politikai. Todėl trečiuoju *interregnum* nebuvo tokios būtinybės kaip ankstesniais tarpvaldžiais Maskvos monarcho „nuraminimui“ pirmiems siųsti misiją su pasiūlymu dalyvauti Respublikos valdovo rinkimuose⁹.

Kad Lietuvos ir Lenkijos padėtis 1587 m. buvo geresnė nei maskvėnų, patvirtina ir tai, jog Maskva *interregnum* laikotarpiu tapo pagrindine diplomatinių kontaktų iniciatore. Jau vasario mėnesį LDK pasiekė pirmieji Maskvos diplomatiniai įgaliotiniai – Možaisko vietininkas Elizaras Rževskis ir djakas Zacharijus Sviazėvas, apie kurių atvykimą iš anksto informavo Borisas Godunovas. Išsiųsti iš Maskvos su oficialiu siūlymu naujuoju ATR valdovu rinkti Maskvos monarchą Fiodorą Ivanovičių¹⁰, jie kone prasilenkė su LDK pareigūnų iniciatyva išrengta diplomatine misija į Maskvą, kurios pagrindinis uždavinys buvo paliaubų susitarimo pratęsimas¹¹. Šiai misijai pasiuntinėliais¹² nominuoti P. Černikovskis ir B. Oginskis buvo vieninteliai Respublikos diplomatiniai įgaliotiniai, 1587 m. išvykę į Maskvą. Jų misija baigėsi rezultatyviai – gegužės 7 d. buvo pasirašyta paliaubų pratęsimo sutartis, kurią savo parašais ir antspaudais patvirtino didieji dūmos djakai Andrejus ir Vasilijus Ščelkalovai¹³.

Tuo tarpu Maskvos diplomatiniais įgaliotiniams nepavyko realizuoti vieno iš pagrindinių uždavinių – perkelti aukščiausio lygmens derybas į kaimyninę valstybę. E. Rževskii ir Z. Sviazėvui pasiuntinybės instrukcijoje buvo nurodyta, kad jei Fiodoro Ivanovičiaus kandidatūra Lenkijoje ir Lietuvoje būtų sutikta palankiai, primygtinai siūlyti, kad ATR politikai atsiųstų savo didžiuosius pasiuntinius į Maskvą derėtis dėl elekcijos sąlygų. Pasiuntinėliams nebuvo konkrečiai nurodyta dėl galimos tarpvalstybinės unijos

⁹ H. Lulewicz, *Projekt unii...*, s. 262; H. Lulewicz, *Gniewów o Unię...*, s. 367–368.

¹⁰ Pasiuntinybės instrukcijos ir oficialių dokumentų nuorašai – *Российский государственный архив древних актов* (toliau – РГАДА), ф. 79, оп. 1, ед. хр. 17, л. 130б–151; *LM–593*, nr. 34, p. 61–62; nr. 35, p. 62–65; p. 65–66, nr. 36; p. 65–66, nr. 37; p. 66–67; *LM–594*, nr. 25, p. 54–55; nr. 26, p. 55–58; nr. 27, p. 58–59; nr. 28, p. 59–61; Б. Флоря, *min. veik.*, p. 141–145.

¹¹ 1587 02 20 Varšuva. Instrukcija į Maskvą siunčiamiems Lenkijos ir Lietuvos pasiuntinėliams Petruči Černikovskii ir Bogdanui Oginskiui, *LM–593*, nr. 30, p. 57–59; *LM–594*, nr. 20, p. 49–52.

¹² Pasiuntinėlis (*посланник*) – žemesnis nei pasiuntinio diplomatinio įgaliotinio rangas, įsitvirtinęs LDK ir Maskvos valstybės diplomatinių santykių praktikoje. Diplomatinės misijos metu pasiuntinėliui buvo suteikiami įgaliojimai derėtis su Maskvos atstovais, tačiau paprastai jis negaudavo mandato sudaryti tarpvalstybinės sutartis. P. Černikovskio ir B. Oginskio misijos metu pasiektas susitarimas dėl paliaubų pratęsimo – išimtis iš taisyklės.

¹³ 1587 04 27 [05 07 n.s.] Maskva. Maskvos dūmos bajorų patvirtinta paliaubų pratęsimo sutartis, *LM–593*, nr. 42, p. 76–78; *LM–594*, nr. 33, p. 70–72; РГАДА, ф. 79, оп. 1, ед. хр. 17, л. 348об–354об. 1587 05 [07] Maskva. Respublikos pasiuntinėlių patvirtinta paliaubų pratęsimo sutartis, *LM–593*, nr. 43, p. 78–80; *LM–594*, nr. 34, p. 72–74; РГАДА, ф. 79, оп. 1, ед. хр. 17, л. 355–361. Pastraipsniai užrašai apie paliaubų susitarimo pratęsimo sutarties parengimą ir patvirtinimą Maskvos pasiuntinybių knygoje – ten pat, l. 345–345ap.

nuostatų, nes visi klausimai turėjo būti sprendžiami per derybas Maskvoje¹⁴. Nors oficialiuose ir privačiuose pokalbiuose su Maskvos diplomatiniais įgaliotiniais demonstruotas palankumas Fiodoro Ivanovičiaus kandidatūrai, tačiau maskvėnų siūlomą derybų procedūrą LDK atstovai atmetė ir pareiškė, jog sėkmės rinkimuose galima tikėtis tik tokiu atveju, jei Maskvos monarchas į elekcinį seimą, kaip ir kiti pretendentai į Respublikos sostą, atsiųsiąs savo didžiuosius pasiuntinius¹⁵. Pasikeitusi geopolitinė situacija sugriovė Maskvos politinio elito planus pakartoti ankstesnių tarpvaldžių scenarijų, pagal kurį Lenkijos ir Lietuvos atstovai turėjo atvykti į Maskvą ir paprašyti Fiodorą Ivanovičių tapti jų valdovu¹⁶. Tokia įvykių eiga būtų suteikusi Maskvos dvarui ne tik derybinį pranašumą, bet ir simbolinę persvarą, kylančią iš diplomatinų santykių tradicijoje ištvirtinusios nuostatos, kad tarpvalstybinių kontaktų dalyvis, prisiimantis iniciatoriaus vaidmenį, atsiduria prašytojo pozicijose ir laikomas silpnesniąja puse¹⁷.

Susidūrus su tvirta LDK atstovų pozicija, Maskvos politiniam elitui teko koreguoti veiklos strategiją ir derintis prie ATR valdovo rinkimų procedūrų. Norėdami tęsti kovą dėl Respublikos sosto, jie buvo priversti 1587 m. vasarą į elekcinį seimą išsiųsti didžiuosius pasiuntinius¹⁸. Šios misijos sudėtis liudija didelį Maskvos suinteresuotumą valdovo rinkimais ir patvirtina, kad Fiodoro Ivanovičiaus artimiausia aplinka rimtai traktavo savojo monarcho kandidatūrą. Diplomatiniais įgaliotiniais šiai misijai buvo nominuoti Maskvos

¹⁴ Б. Флоря, min. veik., p. 141–142; *РГАДА*, ф. 79, оп. 1, ед. хр. 17, л. 123–124, 127об–129.

¹⁵ Б. Флоря, min. veik., p. 145; *РГАДА*, ф. 79, оп. 1, ед. хр. 17, л. 262об–263об, 433об–434.

¹⁶ Maskvos pasiuntinėliai E. Rževskis ir Z. Sviazevas, argumentuodami, kodėl Lenkijos ir Lietuvos politikai turėtų siųsti didžiuosius pasiuntinius į Maskvą derėtis dėl Fiodoro Ivanovičiaus kandidatavimo sąlygų, kaip pavyzdį pateikė pirmojo tarpvaldžio laikotarpio – 1573 m. Mykolo Haraburdos misiją pas Ivaną IV – *РГАДА*, ф. 79, оп. 1, ед. хр. 17, л. 264. Plačiau apie 1573 m. M. Haraburdos misiją ir jos reikšmę tarpvalstybiniam santykiams – H. Lulewicz, *Gniewów o Unię...*, s. 96–108.

¹⁷ Plačiau apie lygiavertiskumo ir viršenybės problemą – M. Sirutavičius, LDK Ponų taryba ir Maskvos bajorai: formalieji paralelinės diplomatijos aspektai 1492–1569 m., *Lietuvos istorijos metraštis. 2010 metai 2*, 2011, p. 14–15; Л. Юзефович, „Как в посольских обычаях ведется...“: *Русский посольский обычай конца XV – начала XVII в.*, Москва, 1988, с. 57–58.

¹⁸ Rusų istoriko B. Florio tvirtinimu, Maskva politinį kursą pradėjo keisti dar 1587 m. pavasarį, kai išaiškėjo, jog pirminis planas nepasiteisino ir buvo atmestas. Tada nuspręsta dalyvauti priešrinkiminėje kovoje dėl Respublikos sosto. Gegužės pradžioje apie sprendimą siųsti pasiuntinybę į elekcinį seimą Varšuvoje Maskva informavo Lietuvoje esančius savo pasiuntinėlius, o į Maskvą atvykusiems Respublikos diplomatiniais įgaliotiniams P. Černikovskui ir B. Oginskiui buvo įteiktas „naudų“, kurias Respublika gautų išsirinkusi valdovu Fiodorą Ivanovičių, sąrašas. B. Floria jį vertina kaip pirmą Maskvos–Lenkijos–Lietuvos unijos projekto variantą, kuris vėliau buvo patobulintas bei išplėtotas ir įteiktas kaip Maskvos siūlymai didiesiems pasiuntiniams, išsiųstiems į elekcinį seimą. Tyrinėtojo manymu, prie Maskvos valstybės užsienio politikos pokyčių prisidėjo ir pokalbiai su Respublikos pasiuntinėliu B. Oginskiu, apie kurio indėlį tyrinėtojas sprendžia iš pastarojo laiško–ataskaitos Vilniaus vaivada K. Radvilai Perkūniui – Б. Флоря, min. veik., p. 145–146; [1587 06 06 Radaškonys] B. Oginskis – K. Radvilai Perkūniui, *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie* (toliau – *AGAD*), *Archiwum Radziwiłłów* (toliau – *AR*), dz. II, nr 207.

politinio elito atstovai, svarbiausių asmenų, priimančių sprendimus, giminaičiai: B. Godunovo pusbrolis bojarinas Stepanas Vasiljevičius Godunovas ir didysis dūmos djakas Vasilijus Ščelkalovas, vieno įtakingiausių Maskvos dvaro veikėjų, didžiojo dūmos djako Andrejaus Ščelkalovo brolis. Kartu su jais buvo išsiųsti patyrę, anksčiau į Lenkiją ir Lietuvą su diplomatiniais pavedimais keliavę diplomatai – bojarinas Fiodoras Michailovičius Trojekūrovas ir dūmos djakas Foma Družyna Petelinas¹⁹. Ši Maskvos dvaro sprendimą galime vertinti kaip išskirtinį tarpvalstybinių kontaktų atvejį, nes ankstesniais tarpuvaldžiais tokio aukšto rango asmenys diplomatinėms misijoms Respublikoje nebuvo nominuoti.

Kai Maskvos diplomatiniai įgaliotiniai liepos pabaigoje pasiekė pasiuntinybės apgyvendinimo vietą Okunevo kaime Varšuvos apylinkėse, derybų delegacija, sudaryta iš LDK atstovų, pradėjo intensyvius pokalbius su maskvėnais dėl elekcijos sąlygų. Šios pasiuntinybės į elekcinį seimą atvežtame pasiūlyme buvo projektuojama personalinė Respublikos ir Maskvos valstybės unija, kurios neatsiejamu elementu turėjo tapti karinė abiejų valstybių sąjunga prieš bendrus priešus. Buvo numatytos dvi potencialios ekspansijos kryptys – šiaurinė, Baltijos jūros kryptimi, nukreipta prieš Švediją, ir pietinė, Juodosios jūros kryptimi, nukreipta prieš Osmanus ir jų vasalą – Krymo chanatą. Rugsjūčio 14 ir 15 d. derybos vyko elekcinio seimo lauke, dalyvaujant gausiam Lenkijos ir Lietuvos atstovų būriui, tačiau jos buvo nesėkmingos. Didžiausia kliūtimi Fiodoro Ivanovičiaus kandidatūros sėkmei tapo Maskvos nuostatos dėl religijos. Nors deklaruotas tradicinis Lenkijos ir Lietuvos valdovų paklusnumas Romai, tačiau atmesta galimybė keisti religiją – pereiti į katalikybę. Nesuderinamos abiejų pusių nuostatos buvo ir dėl karūnacijos vietos bei apeigų, taip pat dėl būsimo Fiodoro Ivanovičiaus titulo²⁰. Tolesnės derybos, kuriose dalyvavo tik Lietuvos atstovai ir buvo deramasi dėl tarpvalstybinių santykių normalizavimo, baigėsi penkiolikos metų paliaubų susitarimu²¹. Paliaubų reikėjo abiem pusėms – LDK politikai užsitikrinti „ramias rytines sienas“ siekė nuo pat tarpuvaldžio pradžios, o Maskvai sutartis buvo reikalinga spręsti užsienio politikos problemas su pietrytiniais kaimynais. Todėl ji siekė taikos ir sąjungos su Respublika net ir nesėkmės rinkimuose atveju²². Jėgų santyko

¹⁹ H. Lulewicz, *Gniewów o Unię...*, s. 378; *РГАДА*, ф. 79, оп. 1, ед. xp. 18, л. 1.

²⁰ H. Lulewicz, *Projekt unii...*, s. 266–268; H. Lulewicz, *Gniewów o Unię...*, s. 378; Gana plačiai pastaruosius Maskvos politinius planus ir unijos projektą apžvelgė B. Floria – Б. Флорья, min. veik., p. 146–161; LDK delegacijos preliminarų derybų su Maskvos pasiuntiniais užrašai: *Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich* (toliau – *B. Ossol*), nr 185, k. 19–24.

²¹ *РГАДА*, ф. 79, оп. 1, ед. xp. 18, л. 305–315. Paliaubų sutarčių nuorašai: 1587 08 25 Varšuva. LDK senatorių patvirtinta paliaubų sutartis *LM-593*, nr. 49, p. 89–91; *LM-594*, nr. 40, p. 83–86; *РГАДА*, ф. 79, оп. 1, ед. xp. 18, л. 329–334о6; 1587 08 16 (26 n.s.) Varšuva. Maskvos pasiuntinių patvirtinta paliaubų sutartis, – *LM-593*, nr. 50, p. 91–94; *LM-594*, nr. 41, p. 86–88; *РГАДА*, ф. 79, оп. 1, ед. xp. 18, л. 323о6–328о6.

²² Maskvos politikai, kaip pastebėjo rusų istorikas B. Floria, buvo pasiryžę sudaryti taikos ar paliaubų susitarimą ir sąjungą su Respublika ne tik jeigu Fiodoras Ivanovičius ir nebūtų išrinktas, bet ir tuo atveju, jei elekcija baigtųsi Švedijos kandidato Zigmanto Vazos pergale, tačiau būtų gautos garantijos, jog naujasis ATR

pokyčiai suteikė geresnes derybines pozicijas LDK politinio elito atstovams, kurie sugebėjo pasinaudoti susilpnėjusiomis Maskvos pozicijomis regione ir realizuoti valstybinius interesus.

Trečioji Maskvos pasiuntinybė, 1587 m. rudenį išsiųsta į Respubliką, istoriografijoje vertinama kaip žvalgybinio, tiriamojo pobūdžio. Žemesnio rango misijai dar kartą nominuoti E. Rževskis ir Z. Sviazevas negavo įgaliojimų sudaryti kokius nors susitarimus. O pasiuntinybės instrukcijose dominavo nurodymai išsiaiškinti situaciją, susidariusią ATR po dvigubų rinkimų bei įvertinti Maskvos kandidato galimybes ir, susiklosčius tinkamoms aplinkybėms, pateikti atskiros Fiodoro Ivanovičiaus elekcijos pasiūlymą²³. Išrengti naują diplomatinę misiją, net ir po nesėkmės elekciniam seime, Maskvos politikus, rusų tyrinėtojo B. Florios nuomone, paskatino LDK politinio elito atstovų pozicijos, kurias prieš išvykstant iš elekcinio seimo didiesiems pasiuntiniams išdėstė Vilniaus ir Trakų vaivados – K. Radvila Perkūnas ir Jonas Hlebvavičius. Rugpjūčio 28 dieną susitikę su Maskvos diplomatiniais įgaliotiniais, jie informavo pastaruosius apie dvigubą elekciją ir patikino, kad ir toliau pasiryžę palaikyti jo kandidatūrą bei ragino atsiųsti į Lietuvą naują pasiuntinybę kartu su plačiu išaiškinimu dėl tikėjimo reikalų. Anot B. Florios, tai liudija, jog Lietuvos senatoriai rimtai vertino Fiodoro Ivanovičiaus kandidatūrą ir manė, kad susidariusi situacija palanki atskiriems rinkimams ar net ikiniujinių LDK sienų atkūrimui²⁴. Vis dėlto kyla rimtų abejonų dėl šios rusų tyrinėtojo įžvalgos pagrįstumo, nes trečiosios misijos metu Maskvos kandidatūrą atmetė LDK atstovai (Lenkijos įgaliotiniai pasiuntinybės priėmimo nedalyvavo). Tokią misijos baigtį B. Floria linkęs aiškinti Švedijos kandidato pozicijų Lenkijoje ir Lietuvoje sustiprėjimu. Remdamasis Maskvos pasiuntinėlių ataskaita, jis tvirtino, jog gruodžio mėnesį Lietuvos Brastoje prasidėjusiame LDK luomų suvažiavime (kur ir buvo priimta pasiuntinybė) didžioji dalis bajorijos palaikė Fiodoro Ivanovičiaus kandidatūrą. Tačiau Zigmanto Vazos šalininkams įgyjant vis didesnę persvarą, promaskvietiškos linijos tęsimas būtų reiškęs unijos nutraukimą, o tam Lietuvos politikai nesiryžo²⁵. Reikia pastebėti, kad tai buvo ne pirmas Maskvos bandymas inicijuoti atskirą elekciją trečiojo tarpuvaldžio metu, nesulaukęs LDK politinio elito

monarchas laikysis sutarties. Maskvos pasiuntiniams net ir paliaubų atveju buvo nurodyta siekti, kad į sutartis būtų įtrauktas įsipareigojimas „būti išvien prieš visus nedraugus“. O jeigu tokia formuluotė būtų atmeta, reikalauti, kad būtų įtvirtinta nuostata dėl bendros veiklos prieš Krymo chanatą. Šis aspektas akivaizdžiai parodo, prieš ką turėjo būti nukreipta sąjunga. Nors totorių antpuoliai nebevargino Maskvos valstybės kaip anksčiau, tačiau išaugusios Osmanų imperijos ekspansijos galimybės neramino Maskvą, – Б. Ф л о р я, min. veik., p. 160, 198.

²³ H. L u l e w i c z, *Gniewów o Unię...*, s. 406; Б. Ф л о р я, min. veik., p. 213.

²⁴ Б. Ф л о р я, min. veik., p. 210–211; pastraipsniai užrašai Maskvos pasiuntinybių knygoje apie K. Radvilos Perkūno ir J. Hlebvavičiaus susitikimą su Maskvos diplomatiniais įgaliotiniais: *РГАДА*, ф. 79, оп. 1, ед. хр. 18, л. 318–322.

²⁵ Б. Ф л о р я, min. veik., p. 215.

palaikymo. Į šią problemą galima pažvelgti iš geopolitinės perspektyvos, akcentuojant Maskvos valstybės pozicijų susilpnėjimą regione, jos tarptautinio prestižo sumenkimą bei dėl ilgamečių konfliktų susiklosčiusį nepasitikėjimą rytine kaimyne, keliančiu abejonių Maskvos kaip strateginio partnerio patikimumu. Tačiau nederėtų ignoruoti ir vidinių veiksnių – unijinių ryšių su Lenkija stiprinimo bei jų sąlygotų integracinių procesų, kurie, be abejonės, darė įtaką Lietuvos atstovų pozicijoms.

Karūna ir LDK: unijinė partnerystė ir diplomatinės veiklos koordinavimo problema

Integracinių veiksnių svarba atsiskleidžia ne tik svarstant atskiros elekcijos LDK trečiuoju *interregnum* galimybes, bet ir nagrinėjant kitą temai aktualų klausimą – Lietuvos ir Lenkijos veiksmų koordinavimą, organizuojant ir palaikant diplomatinis santykius su užsienio šalimis, šiuo atveju su Maskvos valstybe. Pirmaisiais tarpuvaldžiais LDK pareigūnams sunkiai sekėsi (o gal ir nenorėta) derinti diplomatinės veiklos planus su Karūnos atstovais. Neretai Maskvos diplomatiniai įgaliotiniai buvo priimami Lietuvoje, o atsakymą LDK pareigūnai parengdavo nesikonsultuodami su Lenkijos senatoriais, nesutarimų kildavo ir dėl savarankiškai į Maskvą išsiųstos Lietuvos atstovų pasiuntinybės²⁶. Tuo tarpu jau trečiojo tarpuvaldžio pradžioje galime pastebėti naujų tendencijų – Lietuvos politinio elito atstovai, keldami LDK interesams ypač aktualią santykių su Maskva problemą, savo sprendimams ir veiksams siekė unijos partnerių paramos. 1587 m. pradžioje Gardino suvažiavime LDK senatoriai vieni, be Karūnos žinios, priėmė sprendimą dėl pasiuntinybės į Maskvą išsirengimo, tačiau nuo pat pradžių ji buvo planuojama kaip bendra Lenkijos ir Lietuvos diplomatinė misija. Nominuojant diplomatinis įgaliotinius vadovautasi pariteto principu, kaip kad numatyta unijos susitarimuose – Respublikai kartu su LDK pasiuntinėliu B. Oginskiu turėjo atstovauti Lenkijos reprezentantas P. Černikovskis. Misijos tikslus su Karūnos atstovais turėjo suderinti į Varšuvos konvokaciją vasario mėnesį išvykę Lietuvos delegatai – Trakų vaivada J. Hlebavičius, Smolensko kaštelionas Bogdanas Sapiega ir LDK pakancleris Leonas Sapiega. LDK įgaliotiniams instrukcijoje buvo nurodyta kelti klausimus dėl tarpvalstybinio susitarimo su Maskva sudarymo bei dėl atstovų, vyksiančių į Respublikos ir Maskvos reprezentantų suvažiavimą pasienyje, nominavimo²⁷.

²⁶ Plačiau – M. S i r u t a v i č i u s, „Ponai tarėjai“ ir Maskvos valstybė: formalieji diplomatiniai kontaktų aspektai pirmaisiais tarpuvaldžiais (1572–1576 m.), *Lietuvos istorijos metraštis. 2013 metai 2*, 2014, p. 68–69.

²⁷ [1587 01 31] Vilnius. Instrukcija LDK atstovams, pasiūstiems į Varšuvos konvokacinį seimą, *Akta zjazdów*, nr 74, s. 236, 238.

Konvokaciniame seime pritarta LDK politinio elito atstovų iniciatyvai siųsti diplomatinę misiją į Maskvą. Tiesa, Gardino suvažiavime parengtas raštas Fiodorui Ivanovičiui, kurį Lenkijos senatoriams pristatė L. Sapiega, buvo pastebimai pakoreguotas ir labiau priminė analogiškus dokumentus, kurie būdavo siunčiami Maskvos monarchams valdovo mirties atveju. Tačiau pirminiai postulatai dėl paliaubų pratęsimo išliko. Kartu buvo parengtas raštas Maskvos bajorams, iš esmės atkartojantis Fiodorui Ivanovičiui adresuotame dokumente išdėstytas nuostatas²⁸. Karūnos ir Lietuvos atstovams pavyko suderinti pozicijas ir dėl Maskvos pasiuntinėlių E. Rževskio bei Z. Sviazzevo priėmimo, apie kurių atvykimą seimo dalyvius laiške informavo Vilniaus vaivada K. Radvila. Motyvuodami būtinybe kuo greičiau priimti Maskvos diplomatinius įgaliotinius ir siekiu išvengti didelių pasiuntinybės išlaikymo kaštų, į Varšuvos konvokaciją susirinkę senatoriai suteikė Lietuvos pareigūnams įgaliojimus pasiuntinėlius priimti LDK teritorijoje ir juos išklausus išsiųsti atgal. LDK politikai gavo galimybę savarankiškai, be įpareigojančių konsultacijų su Karūna, priimti diplomatinę misiją Lietuvoje, kreiptis į Lenkijos senatorius rekomenduota tik itin svarbiais klausimais²⁹.

Vis dėlto ne visos LDK iniciatyvos sulaukė palankaus atsako iš Lenkijos pusės. Lietuvos delegatams nepavyko įtikinti Karūnos senatorių nominuoti savo atstovus į Respublikos ir Maskvos valstybės reprezentantų suvažiavimą pasienyje. Situacijos nepakeitė ir Trakų vaivados J. Hlebavičiaus protestas, pateiktas Varšuvos pilies teismui, kuriame jis reikalavo, kad būtų paskirti derybininkai suvažiavimui su Maskvos bajorais³⁰. Lenkijos politinio elito nenoras skirti savo atstovus tarpvalstybinėms deryboms Lietuvoje buvo vertinamas neigiamai, kaip LDK interesų ignoravimas, vėliau netgi būta siūlymų savarankiškai, be Karūnos žinios paskirti derybininkus³¹. Netgi nuosaikiomis Karūnos atžvilgiu pozicijomis pasižymintis Vilniaus kaštelionas ir LDK kancleris kiek ironiškai vertino konvokacijos nutarimus: „Mūsų kaptūras buvo praleistas ir nežinau, kodėl nebuvo įrašytas, dėl taikos su Maskva stengtis leista ir tokį raštą ponas

²⁸ *Scriptores Rerum Polonicarum* (toliau – SRP), t. 11: *Dyjaryjusze sejmowe r. 1587: sejmy konwokacyjny i elekcyjny*, wyd. A. Sokołowski, Kraków, 1887, s. 233, 236, 239–240; 1587 02 20. Varšuva. Respublikos senatorių raštas Fiodorui Ivanovičiui, *LM–593*, nr. 28, p. 53–55; *LM–594*, nr. 19, p. 45–47; 1587 02 20 Varšuva. Respublikos senatorių raštas Maskvos dūmos bajorams, *LM–593*, nr. 29, p. 55–56; *LM–594*, nr. 20, p. 48–49.

²⁹ 1587 02 25 Varšuva. Lenkijos ir Lietuvos senatoriai – K. Radvilai Perkūnui, *AGAD*, AR, dz. II, nr 171.

³⁰ *Акты издаваемые виленскою археографическою комиссиею*, т. 3: *Акты брестского городского суда XVI–XVIII вв.*, Вильна, 1870, № 166, с. 319–320.

³¹ Demonstruodamas nusivylimą pasyvia Lenkijos pozicija sprendžiant santykių su Maskva problemas, Lydos seniūnas Jonas Abramavičius savo patroną K. Radvilą ragino „dėl savo gėrio“ patiems išsirinkti ir išsiųsti atstovus į suvažiavimą deryboms su Maskvos bajorais, – 1587 04 10 Lyda. J. Abramavičius – K. Radvilai Perkūnui, *AGAD*, AR, dz. V, nr 16, s. 5.

Trakų vaivada gavo, bet nieko vykti į pasienį su Maskvos bajorais [tartis] nepaskyrė, užtat išklaudyti ir išsiųsti Maskvos pasiuntinėlius leido, kaip jų malonybės Lietuvos ponai tarėjai norėjo.³²

Nepaisant nepasitenkinimo, kurį sukėlė Lenkijos politikų nenoras spręsti suvažiavimo su Maskvos bajorais valstybių pasienyje problemos, LDK pareigūnai toliau bendradarbiavo – teikė informaciją apie E. Rževskio ir Z. Sviazevo pasiuntinybės priėmimą bei siekė dalintis sprendimų atsakomybe su unijos partneriais. Maskvos diplomatinė misija kovo mėnesį buvo priimta Naugarduko suvažiavime, į kurį atvyko ir Karūnos atstovas – Kijevo vyskupas Jokūbas Voroneckis. Į suvažiavimą susirinkę LDK politinio elito atstovai išsiuntė Lenkijos senatoriams laišką, kuriame trumpai aptarė esminius pasiuntinybės priėmimo aspektus ir ragino išsakyti poziciją dėl oficialaus atsakymo Fiodorui Ivanovičiui ir Maskvos bajorams (atsakymo juodraštis nusiųstas kartu su laišku). Laiške užsimenama ir apie pasiuntinėlių atvežtus asmeniškai LDK bei Lenkijos senatoriams skirtus Maskvos monarcho bei bajorų laiškus, kuriuose išdėstyta Fiodoro Ivanovičiaus kandidatūros propozicija³³. Tikėtina, kad pastarasis pasiūlymas tapo didžiausiu akstinu konsultacijoms su Karūnos atstovais. Pozicijų derinimą su Lenkija LDK pareigūnai Maskvos pasiuntinėliams ne kartą pateikė kaip argumentą, teigdami, kad atstovauja Respublikai, o ne tik LDK. Per audienciją Kijevo metropolito dvare Naugarduke į klausimą dėl Lenkijos politinio elito atstovų dalyvavimo priėmime (Karūnai atstovavo tik Kijevo vyskupas S. Voroneckis) buvo atsakyta: „O su Lenkija mes vienminčiai, ką mes, Lietuvos tarėjai, [galvojame] tą ir Lenkijos taryba, ką Lenkijos taryba [galvoja], tą ir mūsų Lietuvos taryba.“³⁴ Iš tiesų Maskvos diplomatinė misija buvo išleista tik gavus Lenkijos ir LDK senatorių pritarimą oficialiam atsakymui į maskvėnų pasiūlymus³⁵. Gegužės mėnesį surengtoje diplomatinės misijos išleidimo audiencijoje Vilniuje dėl pasiuntinybės užlaikymo buvo teisinamasi poreikiu susisiekti su „visais savo broliais ponais tarėjais“, o įteikiant pasiuntinėliams oficialius dokumentus ne kartą pabrėžta, jog pozicijos buvo suderintos tiek su LDK, tiek su Karūnos senatoriais³⁶.

Ši pabrėžtina unijos partnerių vienybė buvo išbandyta Maskvos vilionėmis surengti atskirus valdovo rinkimus LDK. Pasiuntinėliams buvo nurodyta pareikšti, jog lenkams vieniems, be Lietuvos atstovų, išsirinkus valdovą, Fiodoras Ivanovičius sutiktų užimti

³² 1587 03 14 Lietuvos Brasta. O. Valavičius – K. Radvilai Perkūnui, ten pat, nr. 17959, p. 114; H. L u l e w i c z, *Gniewów o Unię...*, s. 366.

³³ 1587 03 18 Naugardukas. Lietuvos senatoriai – Lenkijos senatoriams, *Akta zjazdów*, nr 75, s. 240–241; H. L u l e w i c z, *Gniewów o Unię...*, s. 368.

³⁴ РГАДА, ф. 79, оп. 1, ед. xp. 17, л. 203.

³⁵ Lenkijos ir Lietuvos senatorių laiškų, kuriuose išreiškiamas pritarimas oficialiam atsakymui Maskvos pasiuntinėliams, nuorašai, – *AGAD*, AR, dz. II, nr 178.

³⁶ РГАДА, ф. 79, оп. 1, ед. xp. 17, л. 424.

LDK sostą. Kartu liepta pažadėti, jog Maskva suteiks pagalbą susigražinant žemes, kurios nuo Lietuvos buvo atplėštos Liublino unijos išvakarėse. O jeigu ši propozicija būtų sutikta negatyviai, tada atskiros elekcijos idėja pateikti kaip spaudimo priemonę Lenkijos politiniam elitui, kurią galima būtų panaudoti ginant LDK interesus derybose su unijos partneriais. Rusų tyrinėtojas B. Floria atkreipia dėmesį į dar vieną Maskvos diplomatinės veiklos strateginį aspektą – asmeninių laiškų Respublikos senatoriams adresatus. Juos gavo dauguma LDK senatorių ir keturi Lenkijos atstovai, iš kurių tik Gniezno arkivyskupas Stanislovas Karnkovkis (*Stanisław Karnkowski*) ir Karūnos pakancleris, Peremislio vyskupas Wojciechas Baranovskis (*Wojciech Baranowski*) nebuvo ikiunijinių LDK žemių aukščiausi pareigūnai. Kiti du Maskvos diplomatinės įgaliotinės adresatai buvo buvusių Lietuvos žemių didikai – Kijevo vaivada Konstantinas Ostrogiškis bei Braclavo vaivada Jonušas Zbaražskis³⁷, kuriuos siekia įtraukti realizuojant ambicingus Maskvos planus.

Dėmesys buvusių LDK žemių atstovams neliko be atsako – kovo pabaigoje Maskvos pasiuntinėlius E. Rževskį ir Z. Sviazevą aplankęs Kijevo vyskupas J. Voroneckis patikino, kad jo giminaitis Braclavo vaivada J. Zbaražskis palaikys Fiodoro Ivanovičiaus kandidatūrą Respublikos monarcho rinkimuose. Teigiamai Maskvos kandidato atžvilgiu atsiliepė ir Kijevo vaivada K. Ostrogiškis³⁸. Paramą Fiodorui Ivanovičiui dar prieš oficialią pasiuntinybės audienciją žymių LDK didikų – K. Radvilos Perkūno, L. Sapiegos ir LDK žemės išdininko Teodoro Skumino Tiškevičiaus vardu deklaravo diplomatinę misiją lydėję pareigūnai, o Maskvos pasiuntinėliai ataskaitoje akcentavo didelį bajorijos palaikymą savojo kandidato atžvilgiu³⁹. Tačiau misijos metu maskvėnams iškėlus klausimą dėl unijos nutraukimo, sulaukta neigiamos reakcijos. Ją E. Rževskio ir Z. Sviazevo vertinimu, lėmė unijinių ryšių tvirtumas, paremtas pragmatiniais motyvais: „O Lietuvos žmonėms, valdove, nuo lenkų atsimesti niekaip negalima, nes jie tarp savęs susijungę giminyse, ir Lietuvos ponų valdos Lenkijoje, o Lenkijos [ponų] – Lietuvoje.“⁴⁰ Galima teigti, jog integracinių procesų nulemtas unijinių ryšių stiprėjimas tarpuvaizdo pradžioje darė įtaką ir gana sklandžiam, lyginant su ankstesniais *interregum*, Lietuvos ir Lenkijos pareigūnų bendradarbiavimui.

Daug sunkiau Karūnos ir LDK interesus suderinti tapo antrojoje 1587 m. pusėje, elekcinio seimo metu. Susiformavus konkuruojančioms pretendentų į Respublikos sostą šalininkų grupuotėms ir gresiant dvigubai elekcijai, Lenkijos ir LDK politinio elito atstovams sunkiai sekėsi rasti bendrą kalbą sprendžiant santykių su Maskvos valstybe problemą. Didesnį suinteresuotumą derybomis su Maskvos didikaisiais pasiuntiniais, atvykusiais į elekcinį seimą, nuo pat pradžių demonstravo LDK atstovai. Sužinoti Maskvos kandidato

³⁷ Б. Флорья, *min. veik.*, p. 142–143; *РГАДА*, ф. 79, оп. 1, ед. хр. 17, л. 36–59об, 69–106об, 124–125.

³⁸ Б. Флорья, *min. veik.*, p. 144; *РГАДА*, ф. 79, оп. 1, ед. хр. 17, л. 261об–263, 265–266.

³⁹ *РГАДА*, ф. 79, оп. 1, ед. хр. 17, л. 193об–194.

⁴⁰ Ten pat, l. 220v, 563–563v.

rinkimų sąlygų ir galimų įsipareigojimų dėl „naudų“ Respublikai Lietuvos senatoriai visų pirma išsiuntė Trakų pakamarių B. Oginski, o vėliau – raštininką Andrių Ivanovičių. Tačiau maskvėnams atkakliai laikantis nuostatos iki oficialaus priėmimo neatskleisti derybinių pozicijų, rugpjūčio 9 d. buvo išsiųsta oficiali derybų delegacija, kuriai vadovavo Žemaitijos vyskupas Merkelis Giedraitis ir Polocko vaivada Mikalojus Dorohostaiskis. Nors LDK derybininkai deklaravo, kad atvyko pas didžiuosius pasiuntinius Karūnos ir LDK „ponų tarėjų“ įpareigoti, maskvėnai tik po ilgų įkalbinėjimų sutiko atskleisti „savo valdovo valią“⁴¹. Tiesa, Maskvos pozicijomis domėjosi ir Lenkijos politinis elitas. Diplomatiniai įgaliotiniai sulaukė dėmesio iš abiejų konkuruojančių stovyklų – savo atstovus pas juos siuntė tiek Habsburgų kandidato šalininkai, tiek Švedijos pretendento rėmėjai⁴². Tačiau po nesėkmingų derybų su Maskvos atstovais rugpjūčio 14–15 d. pagrindiniame elekciniam susirinkime Karūnos politikai laikėsi pasyvios pozicijos dėl tolesnių derybų su maskvėnais. LDK pareigūnų bandymai įtraukti Lenkijos atstovus į derybinę delegaciją buvo nesėkmingi. Šią problemą elekciniam seime rugpjūčio 19 d. iškėlė Vilniaus vaivada K. Radvila prašydamas, kad būtų atsižvelgta į Lietuvos interesus ir būtų aptartas susitarimo su Maskva projektas. Jam antrino J. Hlebavičius, pareiškdamas pageidavimą, kad Lenkijos atstovai prisijungtų prie derybų su Maskvos pasiuntiniais delegacijos. Svarstymams užsitęsęs, Trakų vaivada pareikalavo, kad būtų tiesiai atsakyta, ar norima taikos su Maskva. Habsburgų kandidato šalininkų lyderiui Poznanės vaivada Stanislovui Gurkai (*Stanisław Górka*) pareiškus nepritarimą susitarimui su Maskva, LDK atstovai demonstratyviai paliko elekcinio seimo lauką⁴³.

Pritarimo iš priešingos grupuotės taip pat nesulaukta. Rugpjūčio 21 d. į Švedijos kandidato šalininkų stovyklą atvykę O. Valavičius, J. Hlebavičius bei L. Sapiega siūlėsi mainais už taiką su Maskva sutikti su Zigmanto Vazos nominavimu Respublikos valdovu, tačiau Lietuvos atstovų pasiūlymui nepritarta⁴⁴. Be rezultatų baigėsi ir LDK pareigūnų demaršas rugpjūčio 24 d., kai pas Zigmanto Vazos rėmėjus atvykę J. Hlebavičius ir L. Sapiega pranešė, kad su maskvėnais buvo susitarta dėl paliaubų trisdešimčiai metų, ir pareiškė, kad sutartį sudarys nepaisant Karūnos atstovų pozicijų, nes pastarieji be Lietuvos delegatų pritarimo nominavo valdovu Zigmantą Vazą. Kartu iškėlė ultimatyvią sąlygą, kad naująjį valdovą pripažinsią tik tada, kai susitarimą patvirtins Karūnos atstovai. Pastarieji nenorą prisiimti atsakomybę argumentavo didesnės reprezentacijos poreikiu, kadangi negalį be „kitų brolių“, kurie jau išsivažinėjo, sprendimo priimti. O LDK atstovams primygtinai reikalaujant atsakymo, jį atidėjo iki naujojo valdovo karūnacijos, „nes be

⁴¹ Ten pat, b. 18, l. 236–239v; *B. Ossol*, nr 185, k. 19–24.

⁴² *РГАДА*, ф. 79, оп. 1, ед. хр. 18, л. 240–240об, 247–262.

⁴³ *SRP*, t. 11, s. 131–132, 206–207.

⁴⁴ Ten pat, p. 141–142.

Pono tas susitarimas negali būti užbaigtas⁴⁴⁵. Lietuvos politikams neliko nieko kito, kaip tik savarankiškai baigti derybas su Maskvos didžiaisiais pasiuntiniais dėl tarpvalstybinio susitarimo sudarymo. Bet unijos partneriams nepritarus, nuspręsta atsisakyti ilgalaikių paliaubų idėjos ir sutartį pasirašyti perpus trumpesniam laikotarpiui. Baigiamajame derybų etape rugpjūčio 26 d. tai pranešus Maskvos diplomatiniais įgaliotiniams, pastarieji demonstravo nepasitenkinimą ir grasino atsisakyti susitarimo. Vis dėlto derybininkams pavyko pasiekti kompromisą ir patvirtinti paliaubų sutartį penkiolikai metų⁴⁴⁶. Jos kontrahentais iš Respublikos pusės tapo LDK aukščiausi pareigūnai, bet tarp susitariančių šalių greta Lietuvos buvo įvardyta ir Karūna⁴⁴⁷. Tai liudija, jog kai kurie lenkų istorikai LDK politinio elito savarankiškus veiksmus tarpuvaldžio laikotarpiu nepagrįstai vertino vien tik kaip „lietuviškas separatistines tendencijas“⁴⁴⁸. Akivaizdu, kad pasinaudojus po dvigubos elekcijos susidariusia situacija, buvo tikimasi mainais į pripažinimą ir paramą priversti naująjį ATR monarchą patvirtinti susitarimą su Maskva.

1587 m. elekciniame seime paskelbus du rinkimų laimėtojus ir rudenį prasidėjus ginčluotai konfrontacijai tarp abiejų pretendentų ir jų šalininkų, tolesnis Lietuvos pareigūnų bendradarbiavimas su susiskaldžiusia Lenkijos politine bendruomene tapo sudėtingas. Nesant aiškaus politinio centro Lenkijoje, LDK atstovams faktiškai neliko galimybės derinti savo veiksmų su unijos partneriais trečiosios Maskvos pasiuntinybės metu. Sprendimus dėl pasiuntinybės kelionės, priėmimo ir išleidimo LDK luomų suvažiavime Lietuvos Brastoje gruodžio mėnesį aukščiausi valstybės pareigūnai priėmė savarankiškai, be aprobacijos iš Lenkijos pusės⁴⁴⁹. Kaip jau buvo minėta, Maskvos diplomatiniai įgaliotiniai E. Rževskis ir Z. Sviazėvas atvyko su atskiros elekcijos pasiūlymu, kuris dėl pasikeitusios politinės konjunktūros ir nesuderinamų pozicijų buvo atmestas. Vis dėlto diplomatinės misijos atvykimas buvo išnaudotas valstybės interesų labui. Daug pastangų dėta siekiant užtikrinti paliaubų susitarimo veiksmingumą. LDK pareigūnai tiek neoficialiose kalbose, tiek ir oficialiuose dokumentuose patvirtino savo įsipareigojimus laikytis paliaubų sutarties bei pažadėjo, kad ir naujasis Respublikos valdovas bus spaudžiamas vadovautis tarpvalstybinio susitarimu⁴⁵⁰. Po elekcijos Respublikoje kilusi sumaištis lėmė savarankiškai

⁴⁴⁵ Ten pat, p. 157.

⁴⁴⁶ Plačiau apie baigiamąjį derybų etapą – *ПГАДА*, ф. 79, оп. 1, ед. xp. 18, л. 311–315.

⁴⁴⁷ *LM–593*, nr. 49, p. 89; nr. 50, p. 92; *LM–594*, nr. 40, p. 84; nr. 41, p. 86.

⁴⁴⁸ Ryškiausias tokių Lenkijos istoriografijoje vis dar egzistuojančių pozicijų pavyzdys – T. Kempa, Planu separatystycznej elekcji w WKL w okresie trzech pierwszych bezkrólewí po wygaśnięciu dynastii Jagiellonów (1572–1587), *Zapiski Historyczne*, t. 69, 2004, z. 1, s. 23–61.

⁴⁴⁹ Maskvos pasiuntinėlių E. Rževskio ir Z. Sviazėvo misijos ataskaita – *ПГАДА*, ф. 79, оп. 1, ед. xp. 18, л. 460о6–595о6.

⁴⁵⁰ 1587 12 20 Lietuvos Brasta. LDK senatorių raštas Fiodorui Ivanovičiui, *LM–593*, nr. 54, p. 100; *LM–594*, nr. 45, p. 95; K. Radvilos Perkūno tarnautojo Stepono Ščiadros pokalbis su Maskvos diplomatiniais įgaliotiniais – *ПГАДА*, ф. 79, оп. 1, ед. xp. 18, л. 493о6–494.

valstybei atstovaujančių aukščiausių LDK pareigūnų veiklą. Tačiau bendrai žvelgiant į 1587 m. diplomatinį kontaktų su Maskvos valstybe raidą, galima pastebėti kur kas efektyvesnę Lietuvos ir Lenkijos pareigūnų veiksmų koordinaciją ir sprendimų derinimą nei ankstesnių tarpuvaldžių laikotarpiu. Žinoma, unijos partneriams ne visada pavykdavo suderinti pozicijas, kai Karūnos atstovai ignoruodavo santykių su Maskvos valstybe problemas, kurių sprendimą LDK politikai trečiuoju *interregnum* laikė prioritetiniu uždaviniu.

Valstybės reprezentacija, diplomatinės veiklos prerogatyvos ir politinė lyderystė

Skirtingos Lenkijos ir Lietuvos politinio elito užsienio politikos preferencijos lėmė, kad LDK aukščiausi pareigūnai išlaikė tradicines kompetencijas ir prerogatyvas, palaikant diplomatinis santykius su Maskvos valstybe. Svarstant šią problemą ypatingas dėmesys tenka ankstesnių *interregnum* laikotarpiu atsiradusiai ir įsitvirtinusiai politinės veiklos erdvei – Lietuvos valstybės aukščiausių pareigūnų ir luomų atstovų suvažiavimams. Kaip ir ankstesniais tarpuvaldžiais taip ir trečiuoju oficiali diplomatinė veikla, išskyrus elekcinio seimo atvejį, buvo glaudžiai susijusi su šiais susirinkimais. Todėl bendrai veiklai Lietuvos politinio elito atstovus sutelkiantys suvažiavimai sudaro galimybę ne tik aptarti valstybės reprezentacijos aspektus, bet ir išskirti asmenų, aktyviai dalyvavusių palaikant diplomatinis ryšius su rytų kaimyne, grupę.

Pastaroji politinius sprendimus legitimuojanti parlamentinės veiklos forma suteikė pagrindą LDK pareigūnams veikti kaip kolektyviniam monarcho valdžios reprezentantui, t. y. pasinaudoti valdoviškomis diplomatinės veiklos prerogatyvomis. Suvažiavimai taip pat tapo oficialia diplomatinės reprezentacijos erdve, leidžiančia įgyvendinti formalizuotus užsienio diplomatų priėmimo scenarijus. Nors Maskvos atstovų priėmimas tokiuose suvažiavimuose tapo tradicija pirmaisiais *interregnum*, tačiau 1587 m. kovo mėnesį Naugarduko suvažiavimo metu iškilo rezidencinės vietos audiencijai problema. Maskvos diplomatiniais įgaliotiniams pranešus, jog „ponai tarėjai“ rinksis Naugarduke, maskvėnai pareikalavo, kad LDK atstovai susirinktų ir audienciją surengtų tokia mieste, kur būtų karališkasis dvaras, nes ten, kur jo nėra, Maskvos monarcho atstovams į priėmimą eiti nepridera. Atvykėliai ir pasiuntinybę lydintys pareigūnai ėmė ginčytis dėl priėmimo vietos. Ginčą nutraukė diplomatiniais įgaliotiniams perduotas griežtas Vilniaus vaivados atsakymas: „Ir jūs nuo savo valdovo pasiūsti pas mus ponus tarėjus ir net jeigu mes pasitarimą surengtume laukuose ir jums pas mus būti.“ Reprezentacine erdve iškilmingai pasiuntinybės audiencijai tuokart tapo Kijevo metropolito dvaras Naugarduke⁵¹. Priėmi-

⁵¹ ПГАДА, ф. 79, оп. 1, ед. xp. 17, л. 191–192об, 196об.

mo vietos problema iškilo ir išleidžiant pasiuntinybę Vilniuje. Gegužės 15 d. audiencija buvo paskirta Vilniaus vyskupo rezidencijoje, tačiau pasiuntinėliai išreiškė norą būti priimti valdovo dvare. Šį kartą jiems buvo paaiškinta, jog pagal paprotį, kol nėra valdovo ir neišrinktas naujas, monarcho dvare priėmimai niekam nerengiami⁵².

Audiencijos vietos simbolinio reprezentatyvumo svarbą Maskvos dvarui liudija ir griežti bei detalūs nurodymai didiesiems pasiuntiniams, išsiųstiems į elekcinį seimą. Instrukcijoje diplomatiniais įgaliotiniams nurodyta, kad tuo atveju, jei pasiuntinybės priėmimas bus surengtas ne karaliaus dvare, o lauke, reikalauti, jog būtų sukurta speciali erdvė ceremonijai – pastatytos didelės palapinės-pastogės, kur vyktų priėmimas⁵³. Ši problema kilo dėl tradicinės Maskvos dvaro ceremonialo nuostatos, susijusios su imperatyviu reikalavimu diplomatiniais įgaliotinius priimti monarcho rezidencijoje – erdvėje, užtikrinančioje deramą Maskvos valdovo reprezentantų pagerbimą. Monarcho reziduojama aplinka laikyta tokiau pat jo statuso atributu kaip skeptras ar karūna. Diplomatinio įgaliotinio priėmimas bet kurioje kitoje vietoje laikytas nepagarbos ženklu jį siuntusiam valdovui. Šis nusistatymas buvo paremtas įsitikinimu, jog už rezidencijos ribų viešpataujančiam pasirodžius žmogiškoje hipostazėje, dingsta ritualinis iškilmingumas, būtinas valdovo žodžių perdavimui, ir jie praranda savo prasmę⁵⁴.

Pastaroji problema tyrimui svarbi ne tik kaip reikšmingas diplomatinio ceremonialo ar pasiuntinybių priėmimo organizacinis aspektas. Iš pirmo žvilgsnio keistas maskvėnų reikalavimas laikytis diplomatiniais kontaktams tarp monarchų būdingų normų *interregnum* laikotarpiu, kai ATR neturėjo valdovo, atskleidžia svarbią valstybės reprezentavimo problemą. Maskva, palaikydama diplomatinis ryšius su LDK politinio elito atstovais tarpuvaldžiais, savaime pripažino jų prerogatyvą reprezentuoti valstybę. Tačiau pastarieji diplomatiniai ryšiai buvo sunkiai suderinami su viena svarbiausių tradicinių diplomatinio atstovavimo nuostatų, kad tarpusavio santykiuose būtina vadovautis hierarchijos principu, griežtai laikantis vienas kito atžvilgiu esamų valdžios lygių. Maskvos monarchas galėjo kontaktuoti tik su Lenkijos ir Lietuvos valdovu, Dūmos bajorai – tik su „ponais tarėjais“, Maskvos metropolitas – su Vilniaus vyskupu, etc. Tiesioginiai Maskvos monarcho vardu palaikomi ryšiai su LDK ir Karūnos atstovais iš esmės prieštaravo pastarajai sistemai. Hierarchinis kazusas Ivano IV valdymo laikotarpiu buvo išspręstas diplomatinis

⁵² Ten pat, l. 422–422v. Vilniaus vyskupų rezidencijoje 1576 m. LDK senatoriai priėmė Maskvos pasiuntinėlį Luką Novosilceva, tačiau tąkart problemų dėl audiencijos vietos reprezentatyvumo nekilo, – *Памятники истории Восточной Европы. Источники XV–XVII вв. = Monumenta historica res gestas Europae orientalis illustrantia. Fontes XV–XVII saec.*, t. 7: *Посольская книга по связям России с Польшей (1575–1576 гг.)*, сост. Л. В. Соболев, Москва–Варшава, 2004, с. 108; М. С и р т а в и č и у с, „Ponai tarėjai“ ir Maskvos valstybė..., p. 81.

⁵³ РГАДА, ф. 79, оп. 1, ед. хр. 18, л. 52–52об.

⁵⁴ Л. Ю з е ф о в и ч, *Путь посла. Русский посольский обычай. Обиход. Этикет. Церемонии*, Санкт-Петербург, 2007, с. 152–153.

kontaktus su Lenkijos ir Lietuvos pareigūnais vertinant kaip santykius tarp valdovo ir būsimų pavaldinių. Pagrindu tokiai pozicijai tapo LDK diplomatinio įgaliotinio Mykolo Haraburdos perduoti Lietuvos aukščiausių pareigūnų siūlymai dalyvauti valdovo rinkimuose. LDK politikų iniciatyva traktuota kaip prašytojų, besikreipiančių į viršesnįjį, pozicija bei numanoma valdinystė tapo pagrindu nesilaikyti minėtojo principo⁵⁵. Tikėtina, kad panašiu būdu Maskvos dvaras tikėjosi hierarchinio bendravimo problemą spręsti ir trečiojo tarpuvaldžio metu. Tačiau Maskvai pirmajai parodžius iniciatyvą ir pasiūlius Fiodorą Ivanovičių kandidatu ATR monarcho rinkimams, pasinaudoti hierarchine savojo valdovo viršenybe diplomatinį kontaktų metu nepavyko. Valstybę reprezentuojantys aukščiausi LDK pareigūnai ne tik atmetė Maskvos diplomatinį įgaliotinių reikalavimus audiencijas organizuoti valdovo rezidencijose, bet ir nesutiko kaip prašytojai siųsti pas Fiodorą Ivanovičių pasiuntinybę dėl jo kandidatavimo į Respublikos valdovo sostą.

Diplomatinį kontaktų su Maskvos valstybe metu įgytas pranašumas vis dėlto neredukavo LDK aukščiausių pareigūnų kaip kolektyvinio valstybės reprezentanto nelygiavertiškumo kaimyninei valstybei atstovaujant aukščiausiu lygmeniu – valdovo vardu. Žemesnį LDK reprezentantų rangą rodo pirmųjų tarpuvaldžių tradicija tapę tam tikri diplomatiniai misijų priėmimo ceremonialo elementai. Atvykėlius Lietuvos pareigūnai sutikdavo stovėdami ir neatsisėdavo, kol buvo sakomas pasveikinimas – klausama apie diplomatinį įgaliotinį siuntusio monarcho sveikatą, įteikiami diplomatiniai dokumentai bei klausomasi oficialių pasiuntinybės kalbų. Pastaruosius epizodus pirmosios ir trečiosios misijos ataskaitose pabrėžė Maskvos diplomatiniai įgaliotiniai E. Rževskis ir Z. Sviazėvas⁵⁶. Visiems atsistoti klausiant apie diplomatinį įgaliotinį atsiuntusio valdovo sveikatą buvo privalu pagal susiklosčiusias diplomatinio ceremonialo normas, tačiau itin pagarbus elgesys klausant „valdovo žodžio“ tapo įprastas tik tarpuvaldžių laikotarpiais⁵⁷. Šios praktikos trečiuoju *interregnum* nesilaikyta tik vieną kartą – elekciniame seime rugpjūčio 14 d. surengto iškilmingo Maskvos didžiosios pasiuntinybės priėmimo metu. Į pagrindinį elekcijos lauką atvykusiems diplomatiniais įgaliotiniams Lenkijos ir Lietuvos pareigūnai pasiūlė pasiuntinybės kalbas išsakyti visiems sėdint. Didieji pasiuntiniai atmetė pasiūlymą, savo prieštaravimą motyvuodami papročio galia, įpareigojančia juos „valdovo žodį“ skelbti atsistojus, o „ponams tarėjams“ jo klausyti taip pat stovint. Ginčus dėl šio ceremonialo aspekto nutraukė tik sąlyginai kompromisinis Respublikos atstovų pasiūlymas kalbas sakyti ir klausyti atsisėdus, tačiau tariant Maskvos monarcho vardą

⁵⁵ Plačiau – M. S i r u t a v i č i u s, „Ponai tarėjai“ ir Maskvos valstybė..., p. 71–73.

⁵⁶ РГАДА, ф. 79, оп. 1, ед. хр. 17, л. 198об; ед. хр. 18, л. 484об, 485об.

⁵⁷ Plačiau apie pastarąsias diplomatinio ceremonialo normas ir jų praktikavimą tarpuvaldžiais – Л. Ю з е ф о в и ч, *Путь посла...*, с. 183–185; M. S i r u t a v i č i u s, „Ponai tarėjai“ ir Maskvos valstybė..., p. 81.

visiems atsistoti, su kuriuo galiausiai sutiko ir diplomatiniai įgaliotiniai⁵⁸. Pasiuntinybės ataskaitoje nėra įvardytas konkretus Lenkijos ir Lietuvos pareigūnų motyvas priversti Maskvos monarcho atstovus vadovautis tarpvaldoviniams diplomatiniams kontaktams pritinkančia audiencijos ceremonialo forma. Tikėtina, kad simboliškai aukštinant savo kaip Respublikos reprezentantų statusą (be to, audiencijoje dalyvavo ir Gniezno arkivyskupas S. Karnkovskis, formalus ATR monarcho substitutas *interregnum* laikotarpiu), siekta maskvėnams demonstruoti pranašesnes pozicijas derybose dėl elekcijos sąlygų.

Maskvos dvaras tradicinėmis griežtomis hierarchinėmis tarpvalstybinio bendravimo nuostatomis, susijusiomis su „monarcho garbės saugojimu“, plačiai vadovavosi trečiojo tarpuvaldžio laikotarpiu. Tačiau monarcho reprezentavimui tarpvaldovinei diplomatinei komunikacijai būdingų elgsenos modelių nebuvo įmanoma tiesiogiai pritaikyti. Tad jie buvo modifikuojami, derinantys prie ypatingos *interregnum* situacijos Karūnoje ir LDK. Tai liudija ir kai kurie Maskvos pasiuntinėlių E. Rževskio ir Z. Sviazevo audiencijos 1587 m. pavasarį Naugarduke aspektai. Kaip ir per ankstesnius priėmimus audiencija prasidėjo įprastomis ceremonijomis – atvykėliai savo monarcho vardu lenkėsi ponams tarėjams ir įteikė oficialius pasiuntinybės dokumentus. Tačiau audiencijai vadovaujančiam LDK pakancleriui L. Sapiegai pasirengus paimti Maskvos monarcho raštus, diplomatiniai įgaliotiniai nesutiko pastarajam jų atiduoti ir pareikalavo, kad juos priimtų Vilniaus vaivada K. Radvila Perkūnas⁵⁹. Maskvos atstovai šiuo atveju vadovavosi pasiuntinybės instrukcija, kurioje buvo griežtai apibrėžtas priėmimo reprezentatyvumo lygmuo. Pasiuntinėliams audiencijoje dalyvauti leista, net jei joje nėra Karūnos atstovų, tačiau dalyvauja „didieji Lietuvos ponai“ – Vilniaus vaivada K. Radvila Perkūnas ir Vilniaus kaštelionas, LDK kancleris O. Valavičius, kurie ir turėjo priimti Fiodoro Ivanovičiaus vardu surašytus dokumentus⁶⁰. Iš kitų LDK senatorių maskvėnai, be Vilniaus vaivados ir kašteliono, išskyrė ir Trakų vaivadą. Pasibaigus audiencijai diplomatiniai įgaliotiniai išreiškė susirūpinimą dėl priėmimo reprezentatyvumo. Pasigesta į audienciją neatvykusių „Lietuvos ponų“ – O. Valavičiaus ir J. Hlebavičiaus bei neįvardytų „kitų ponų“. Maskvos atstovams paaiškinta, kad Vilniaus kaštelionas neatvyko dėl senyvo amžiaus ir sveikatos būklės, Trakų kaštelionas svečiuojasi pas karalienę, „o vyresnių už juos Didžiosios Kuni-gaikštystės taryboje nėra“⁶¹. Šių LDK pareigūnų politinio vyresnumo akcentavimas tapo svarbiu veiksniu, padedančiu sukurti hierarchiškai nelygiavertės Maskvos monarcho ir Lietuvos didikų diplomatinės komunikacijos elgesio scenarijus. Dėl to tarpuvaldžio laikotarpiu Vilniaus vaivada teko išskirtinis formalaus aukščiausio valstybės reprezentanto

⁵⁸ РГАДА, ф. 79, оп. 1, ед. хр. 18, л. 269–270.

⁵⁹ Ten pat, b. 17, l. 198.

⁶⁰ Ten pat, l. 111–112.

⁶¹ Ten pat, l. 202v–203.

vaidmuo diplomatinų įgaliotinių priėmimuose LDK teritorijoje⁶². Pastarieji epizodai rodo, jog nors visi priėmimuose dalyvaujantys Lietuvos senatoriai kaip kolektyvinis politinis kūnas buvo ceremonijų subjektas, Maskvos atstovams vis tiek reikėjo „viršiausiojo“, kurį ceremoniale tuo metu įkūnijo Vilniaus vaivada.

Į Vilniaus vaivados, kaip aukščiausio LDK pareigūno, išskyrimą diplomatinėje reprezentacijoje ir jo vietą valdžios vertikalėje galima žvelgti ne vien iš formaliosios pusės. Nuo pat trečiojo tarpuvaldžio pradžios akivaizdi faktinė K. Radvilos lyderystė šalies politiniame gyvenime, dar labiau ji jaučiama diplomatinės veiklos sferoje. Jo iniciatyva 1587 m. pradžioje buvo sušauktas Gardino suvažiavimas, kuriame buvo priimtas sprendimas siųsti į Maskvą diplomatinus įgaliotinius. Beje, tiek Lenkijos atstovu nominuotas Liublino pastalininkis P. Černikovskis, tiek nuo LDK pasiuntinėliu paskirtas Trakų pakamaris B. Oginskis asmeniškai informavo Vilniaus vaivadą apie pasiuntinybės veiklą Maskvoje⁶³. K. Radvilos išskirtines pozicijas tarp šalies politinio elito įvertino ir rytų kaimynė. Neatsitiktinai pirmuosius pusiau oficialius diplomatinis kontaktus su Vilniaus vaivada siekė užmegzti Maskvos politinio elito lyderis Borisas Godunovas, asmeniškai jam siųsdamas laiškus su pasiūlymu nauju valdovu išsirinkti Fiodorą Ivanovičių. Ypatingas dėmesys „Lietuvos didžiajam ponui“ buvo skiriamas ir trečios Maskvos misijos metu. Pasiuntinėliams instrukcijoje buvo nurodyta dar iki oficialios audiencijos dėti visas pastangas susitikti su Vilniaus vaivada ir su juo derinti Maskvos rinkiminę strategiją dėl Fiodoro Ivanovičiaus kandidatūros. Taip pat K. Radvilai buvo skirta 40 sabalų kailių, įkainotų brangiausiai iš visų dovanų, kurias pasiuntinėliai vežė LDK pareigūnams kaip padėką už paramą Maskvos kandidatui varžytuvėse dėl Respublikos sosto⁶⁴.

Ryšų K. Radvilos Perkūno vaidmenį, palaikant diplomatinis ryšius su rytų kaimyne, nulėmė ne vien tik jo pareigybinis statusas ir ypatingas Maskvos dėmesys šiam LDK didikui. Vilniaus vaivados dominavimą pastarojoje sferoje sąlygojo išskirtinis jo suinteresuotumas diplomatiniais ryšiais su Maskvos valstybe. K. Radvila ne tik dalyvavo visuose oficialiuose Maskvos diplomatinų įgaliotinių priėmimuose trečiuoju tarpuvaldžiu⁶⁵, bet ir rūpinosi jų organizavimu, derino LDK pozicijas su Karūnos atstovais, siekė

⁶² Ypatingą vaidmenį Vilniaus vaivada atlikdavo ir iškilmingose pasiuntinybių išleidimo audiencijose. 1587 m. gegužės mėnesį surengtoje Maskvos pasiuntinėlių E. Rževskio ir Z. Sviazevo išleidimo audiencijoje Vilniuje K. Radvila atliko vieną svarbiausių audiencijos ceremonijų, simbolizuojančių ryšių abipusiškumą – pagerbdamas misiją siuntusį Maskvos monarchą, Vilniaus vaivada Karūnos ir LDK senatorių vardu žemai lenkėsi, – ten pat, I. 427v–428.

⁶³ 1587 05 12 Maskva. P. Černikovskis – K. Radvilai Perkūnui, *AGAD*, AR, dz. V, nr 2657; 1587 06 06 Radaškony. B. Oginskis – K. Radvilai Perkūnui, ten pat, b. II, nr. 207.

⁶⁴ *ПАДА*, ф. 79, оп. 1, ед. xp. 18, л. 351, 430о6–431о6, 473–473о6, 475о6–476о6.

⁶⁵ Lietuvos senatoriai, 1587 m. gegužės pradžioje susirinkę į Vilnių, netgi nesiryžo vieni patys, nedalyvaujant Vilniaus vaivada, išleisti Maskvos pasiuntinybės ir kvietė K. Radvilą Perkūną kuo greičiau atvykti į diplomatinų įgaliotinių priėmimą, – 1587 05 05 Vilnius. Lietuvos senatoriai – K. Radvilai Perkūnui, *AGAD*, AR, dz. II, nr 182.

reguliuoti diplomatinių misijų veiklą, jų „priežiūrai“ pasitelkdamas savo šalininkus ir klientus. Pasiuntinybėms keliaujant LDK teritorija, atvykėlius neretai aplankydamas K. Radvilos tarnautojai „pasiuntinybės pagerbimui“, paskelbti Vilniaus vaivados sprendimus dėl tolesnės misijos eigos ar perduoti asmeninį jo atsakymą Maskvos diplomatams kokių nors probleminių klausimų⁶⁶. Svarbūs pavedimai buvo patikimi diplomatinės veiklos partities turintiems Radvilų klientams. Išleidžiant pasiuntinius 1587 m. pavasarį Vilniuje, dokumentus perduoti Maskvos pasiuntinėliams patikėta Radvilų globojamam karaliaus sekretoriui Elijui Pilgrimovijui⁶⁷, prieš keletą metų aktyviai įsitraukusiam į ATR diplomatinę tarnybą⁶⁸. Trečiosios misijos metu E. Pilgrimovijus dalyvavo Maskvos atstovų priėmimo, į kurį pasiuntinėlius atlydėjo vienas labiausiai patyrusių Respublikos diplomatų ir ištikimų K. Radvilos klientų – Kristupas Dzeržkas⁶⁹. Į Maskvos diplomatinių įgaliotinių priėmimus buvo įtrauktas ir Lydos vietininkas Jonas Abramavičius⁷⁰, su kuriuo Vilniaus vaivada netgi konsultavosi dėl Respublikos ir Maskvos valstybės atstovų suvažiavimo pasienyje surengimo⁷¹. O elekcinio seimo metu K. Radvilos Perkūno pozicijas turėjo sustiprinti Dorohostaiskių giminės atstovai. Preliminarioms deryboms su Maskvos didžiaisiais pasiuntiniais rugpjūčio pradžioje suburtos LDK pareigūnų delegacijos sudėtyje atsidarė 1587 m. pavasarį Vilniaus vaivados klientu tapęs Kristupas Dorohostaiskis bei jo tėvas, praityje taip pat su Radvilų gimine klientiniais ryšiais susisaistęs Polocko vaivada Mikalojus Dorohostaiskis⁷².

Prie K. Radvilos planų realizavimo ženkliai prisidėjo ir LDK žemės išdininkas T. Skuminas Tiškevičius, savo karjerą taip pat pradėjęs kaip Radvilų klientas⁷³. Jam pavaldūs

⁶⁶ РГАДА, ф. 79, оп. 1, ед. хр. 17, л. 189о6, 191о6, 220; ед. хр. 18, л. 493о6–494, 502, 503о6, 504о6–505.

⁶⁷ Ten pat, b. 17, l. 434v.

⁶⁸ E. Pilgrimovijus, *Didžioji Leono Sapiegos pasiuntinybė į Maskvą, 1600–1601 m.*, par. J. Kiaupienė (*Historiae Lituaniae Fontes Minores*, [kn.] 4), Vilnius, 2002, p. 8.

⁶⁹ РГАДА, ф. 79, оп. 1, ед. хр. 18, л. 483–484о6, 486. Plačiau apie glaudžius K. Dzieržkaus ryšius su Radvilų gimine – R. Ragauskienė, A. Ragauskas, *Vieną ar dvi žmonas turėjo Augustinas Rotundas Meleskis (apie 1520–1584 m.)? Nauji duomenys įžymiojo Vilniaus vaito biografijai, Lietuvos istorijos metraštis. 2000 metai*, 2001, p. 25–28.

⁷⁰ РГАДА, ф. 79, оп. 1, ед. хр. 17, л. 203о6; ед. хр. 18, л. 488.

⁷¹ 1587 04 10 Lyda. J. Abramavičius – K. Radvilai Perkūniui, *AGAD*, AR, dz. V, nr 16; J. Kiaupienė J. Abramavičių priskiria Radvilų politinių klientų, aktyviai dalyvavusių sprendžiant valstybės reikalus, grupei, – J. Kiaupienė, „Mes, Lietuva“: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešasis ir privatus gyvenimas)*, Vilnius, 2003, p. 161.

⁷² B. Ossol, nr 185, k. 22v; РГАДА, ф. 79, оп. 1, ед. хр. 18, л. 255о6–256. Plačiau apie Dorohostaiskių klientinius ryšius su Radvilų gimine – R. Ragauskienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584 m.)*, Vilnius, 2002, p. 320; J. Kiaupienė, „Mes, Lietuva“..., p. 144.

⁷³ R. Ragauskienė jį priskiria Mikalojaus Radvilos Rudojo klientų – centrinių valstybės pareigūnų grupei, – R. Ragauskienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris...*, p. 324.

pareigūnai tiesiogiai rūpinosi į LDK atvykusiomis pasiuntinybėmis – kontroliavo pasiuntinybių judėjimą šalies teritorijoje, užtikrino materialinį aprūpinimą, sprendė atvykėlių apgyvendinimo problemas, organizavo išskilmingus priėmimus⁷⁴. Aktyvų T. Skumino Tiškevičiaus dalyvavimą diplomatinėje veikloje sąlygojo pastaroji organizacinė veikla, kuri nuolat buvo koordinuojama su Vilniaus vaivada. Jo kaip K. Radvilos šalininko pozicijas jau pirmosios Maskvos pasiuntinybės metu deklaravo diplomatinę misiją lydėjęs pristas Jurgis Galkantas. Pasiuntinėliams E. Rževskiui ir Z. Sviazevui kovo mėnesį atvykus į Naugarduką, buvo pareikšta trijų „ponų tarėjų“ – K. Radvilos, L. Sapiegos ir T. Skumino Tiškevičiaus parama Maskvos kandidatui. Pokalbio pabaigoje J. Galkantas pabrėžė, jog šią informaciją jam Vilniaus vaivada slapta perduoti patikėjo, nes esąs LDK žemės išdėninko svainis, „o Teodoras vaivada draugas“⁷⁵.

Radvilų šalininkų ir klientų, puikiai išsilavinusių, turinčių patirties politinėje ir / ar diplomatinėje veikloje, pasitelkimas ryšiams su Maskva palaikyti patvirtina istoriografijoje įsitvirtinusių teiginių apie Vilniaus vaivados politines ambicijas, siejamas su Maskvos pretendentu į Respublikos sostą. Anot lenkų istoriko H. Lulewicziaus, Fiodoro Ivanovičiaus kandidatūra K. Radvilai pasitarnavo realizuojant esminius politinius tikslus. Visų pirma ji padėjo Vilniaus vaivada į savąją politinę grupuotę sutelkti gausų Lietuvos kilmingųjų, besizavinčių Maskvos kandidatų, būrį, kurio didžiąją dalį sudarė LDK slavų žemių atstovai. Antra – padėjo išlaikyti lyderystę bei atlikti savarankiško politinio subjekto vaidmenį artėjant elekcijai. Trečia – akcentuoti LDK politinį atskirumą bei sustiprinti pozicijas ginčiuose su Lenkijos politiniu elitu⁷⁶.

Tuo metu kitas „Lietuvos didysis ponas“, diplomatinėje veikloje didelę patirtį turintis LDK kancleris O. Valavičius trečiojo tarpvaldžio laikotarpiu pasirinko kitokią politinės veiklos strategiją. *Interregnum* pradžioje aktyviai talkinę išrengiant P. Černikovskio ir B. Oginskio misiją į Maskvą⁷⁷, vėliau laikėsi nuošalyje – nedalyvavo priimant pirmąją maskvėnų misiją Naugarduke ir išleidžiant Vilniuje. Elekcinio seimo metu talkino Lietuvos atstovams įkalbinėjant Lenkijos senatorius įsitraukti į derybas su maskvėnais, tačiau neprišėdė prie LDK pareigūnų, kurie derėjosi dėl tarpvalstybinės sutarties su Maskva. Tikėtina, kad šios indiferentiškos laikysenos priežastis – O. Valavičiaus apsisprendimas remti Švedijos pretendentą į Respublikos sostą. Būtent Lietuvos Brastoje, aplink ten rezi-

⁷⁴ Daugiausia žinių apie T. Skumino Tiškevičiaus organizacinę veiklą galima rasti Maskvos diplomatinų įgaliotinių ataskaitose – *РГАДА*, ф. 79, оп. 1, ед. хр. 17, л. 188, 215, 266о6, 267о6–268, 433о6, 503о6–504о6, 567о6, 570–572о6; ед. хр. 18, л. 470о6, 473.

⁷⁵ Ten pat, b. 17, l. 193v–195v.

⁷⁶ H. L u l e w i c z, *Gniewów o Unię...*, s. 377.

⁷⁷ Iš O. Valavičiaus laiško Vilniaus vaivada galima spręsti, kad su juo buvo konsultuojamasi dėl oficialios diplomatinės dokumentacijos parengimo, – 1587 02 29 Lietuvos Brasta. O. Valavičius – K. Radvilai Perkūnui, *AGAD*, AR, dz. V, nr 17959 (III), s. 110–112.

duojantį LDK kanclerį, 1587 m. rudenį pradėjo formuotis su K. Radvila Perkūnu konkuruojantis politinis centras⁷⁸. Tačiau Vilniaus vaivados politiniu partneriu ir vienu iš LDK politinių lyderių trečiojo tarpuvaldžio laikotarpiu išliko Trakų vaivada J. Hlebavičius. Jo suinteresuotumą diplomatiniais kontaktais su Maskvos valstybe patvirtina aktyvi veikla Varšuvos konvokacijoje bei protestai dėl ignoruojamų LDK interesų (Lenkijos senatoriams atsisakius paskirti savo atstovus į Respublikos ir Maskvos valstybės reprezentantų suvažiavimą pasienyje). Taip pat didelės Trakų vaivados pastangos elekcinio seimo metu įtraukti Lenkijos politikus į derybas su Maskvos didžiaisiais pasiuntiniais bei bendra akcija kartu su Vilniaus vaivada įtikinant maskvėnus, kad ir po dvigubos elekcijos Maskvai reikėtų siųsti naują pasiuntinybę, nes Lietuvos atstovai ir toliau palaiko Fiodoro Ivanovičiaus kandidatūrą. Glaudus K. Radvilos ir Trakų vaivados bendradarbiavimas pastebimas ir trečiosios pasiuntinybės metu. Jis deklaruotas ir į LDK atvykusiems Maskvos diplomatiniais įgaliotiniams, informuojant, kad priėmimas įvyks po Vilniaus vaivados ir J. Hlebavičiaus pasitarimo. Pasiuntinėliai atskaitoje taip pat pažymėjo, kad su įvairiais pranešimais pas juos kartu ar paeiliui vyko šių LDK pareigūnų patikėtiniai⁷⁹.

Aktyvia veikla trečiuoju tarpuvaldžiu pasižymėjo ir buvęs Radvilų globotinis, savarankiškai politinę karjerą tęsiantis didikas – LDK pakancleris L. Sapiega, kurio kompetencijai priklausė diplomatinės veiklos sfera. L. Sapiega vadovavo pirmosios ir trečiosios maskvėnų pasiuntinybės priėmimams – sutikdavo ir išlydėdavo į audiencijos vietą atvykusius diplomatinis įgaliotinius bei atlikdavo svarbiausias ceremonialo procedūras⁸⁰. Jo žinioje buvo diplomatinės dokumentacijos tvarkymas, o per derybas su Maskvos didžiaisiais pasiuntiniais elekciniame seime jam patikėta parengti paliaubų sutarties dokumentą⁸¹. Reikšmingą vaidmenį LDK pakancleris atliko ir atstovaudamas valstybės interesams konvokaciniame seime, kai buvo derinami veiksmai su Karūnos senatoriais dėl diplomatinų ryšių su Maskva palaikymo bei elekcijos laikotarpiu, derantis su skirtingus kandidatus palaikančiomis stovyklomis dėl tarpvalstybinio susitarimo su Maskva sudarymo. Nors auganti L. Sapiegos įtaka šalies politiniame gyvenime pastebima jau trečiuoju *interregnum*, tačiau vienu įtakingiausių LDK politikų jis tapo tik Zigmanto Vazos valdymo laikotarpiu.

Kitų LDK aukščiausių pareigūnų vaidmuo, palaikant diplomatinis ryšius su Maskvos valstybe, labiau epizodinis. Žemaitijos vyskupas Merkelis Giedraitis pasižymėjo šioje srityje vadovaudamas derybų su Maskvos didžiaisiais pasiuntiniais delegacijai

⁷⁸ Prie šios stovyklos prisijungė keletas Lietuvos senatorių – Minsko vaivada Mikalojus Sapiega, Bresto vaivada Gabrieliūs Hornostajus, Bresto kaštelionas Kristupas Zenavičius, keletas vidutinio rango pareigūnų ir žymesni vietos bajorijos atstovai, – H. L u l e w i c z, *Gniewów o Unię...*, s. 391.

⁷⁹ РГАДА, ф. 79, оп. 1, ед. хр. 18, л. 477, 481об, 493об–495об.

⁸⁰ Ten pat, b. 17, l. 197–198, 423, 430v–431v; b. 18, l. 485–485v, 487.

⁸¹ Ten pat, b. 17, l. 205–205v, 432v–433; b. 18, l. 310, 314v–315v.

elekciniame seime⁸², tačiau jis nedalyvavo kituose maskvėnų diplomatinių įgaliotinių priėmimuose. Daugiau reprezentatyvų vaidmenį atliko (greičiausiai dėl savo užimamų katalikų Bažnyčios hierarcho pareigybių) Vilniaus vyskupas kardinolas Jurgis Radvila. Vilniaus vyskupo rezidencijoje buvo surengtas pirmosios Maskvos pasiuntinybės išleidimas, elekcinio seimo metu Jurgis Radvila tapo vienu iš tarpvalstybinio susitarimo su Maskva kontrahentu, jis minimas ir tarp trečiosios Maskvos misijos audiencijos dalyvių⁸³. Tačiau kiek reikšmingesnio jo indėlio šioje diplomatinės veiklos srityje to meto šaltiniai nefiksuoja. Tikėtina, kad pasyvias J. Radvilos pozicijas nulėmė prohabsburgiškos preferencijos, išryškėjusios elekciniame seime. Greičiausiai dėl šios priežasties nušalyje laikėsi ir kitas įtakingas ir aktyvus LDK politikas – Trakų kaštelionas Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, kartu su broliu J. Radvila palaikęs Habsburgų kandidatą elekcinio seimo metu⁸⁴.

Sudėtinga šioje valstybinės veiklos sferoje vienareikšmiai įvertinti ir Žemaitijos seniūno Jono Kiškos vaidmenį. Pastarojo LDK pareigūno susirašinėjimas su Vilniaus vaivada liudija jo suinteresuotumą diplomatiniais kontaktais su Maskva, tačiau kartu pastebimas ir nenoras dalyvauti diplomatinių įgaliotinių priėmimuose. Dalindamas patarimus K. Radvilai ir kitiems LDK pareigūnams dėl atvykėlių priėmimo, J. Kiška dažnai teisindavosi, kad greičiausiai neatvyks į priėmimą, nes dėl didelio atstumo nespėsias, nes turįs išspręsti svarbias problemas savo valdose ar privalęs vykti į seimelį Žemaitijoje, nes sunku susirasti nakvynei vietą ar net dėl prastos žmonos sveikatos⁸⁵. Tiesa, reikėtų pastebėti, kad nepaisant nuolatinio išsisukinėjimo, Žemaitijos seniūnas (tikriausiai spaudžiamas Vilniaus vaivados) dalyvavo pirmosios misijos priėmime Naugarduke, ne kartą jis paminėtas ir Maskvos didžiųjų pasiuntinių ataskaitose elekcinio seimo metu⁸⁶. Tačiau jo nerasime trečiajai pasiuntinybei surengtos iškilmingos audiencijos dalyvių sąrašė. Galima daryti prielaidą, kad sudarius paliaubų sutartį su Maskva, aktyvi diplomatinė komunikacija su rytine kaimyne jo daugiau nedomino. Indiferentišką poziciją galėjo lemti ir aiškus apsisprendimas prisijungti prie Zigmanto Vazos šalininkų (apie tai buvo informuoti ir Maskvos atstovai⁸⁷).

⁸² Ten pat, b. 18, l. 255v–259.

⁸³ Ten pat, b. 17, l. 422–434v; b. 18, l. 315, 487v.

⁸⁴ T. Kempa, *Mikolaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549–1616)*, Warszawa, 2000, s. 266–268; H. L. u - l e w i c z, *Gniewów o Unię...*, s. 386.

⁸⁵ 1587 02 26 Liubčia. J. Kiška – K. Radvilai Perkūnui, *AGAD*, AR, dz. V, nr 6759, s. 33; 1587 03 15 Liubčia. J. Kiška – M. K. Radvilai Našlaitėliui, ten pat, p. 36; 1587 03 16 Liubčia. J. Kiška – K. Radvilai Perkūnui, ten pat, p. 38; 1587 04 17 Vija (Yvija). J. Kiška – K. Radvilai Perkūnui, ten pat, p. 43; 1587 04 23 Vija. J. Kiška – K. Radvilai Perkūnui, ten pat, p. 49–50; 1587 04 29 Vija. J. Kiška – K. Radvilai Perkūnui, ten pat, p. 53.

⁸⁶ РГАДА, ф. 79, оп. 1, ед. xp. 17, л. 203об; ед. xp. 18, л. 274, 305об.

⁸⁷ Ten pat, b. 18, l. 478.

Tuo tarpu LDK suvažiavimuose ir Maskvos diplomatinų įgaliotinių priėmimuose dalyvaujantys bajorijos atstovai kaip ir pirmaisiais tarpuvaldžiais turėjo tenkintis stebėtojų vaidmeniu. Tai liudija gana iškalbingas pirmosios Maskvos pasiuntinybės audiencijos Kijevo metropolito dvare Naugarduke epizodas, dokumentų įteikimo ceremonija kitam misijos adresatui – bajorijai. Pasiuntinėlių E. Rževskio ir Z. Sviazevo atvežtą Maskvos monarcho raštą Lietuvos bajorijai audiencijos metu kaip „riterijos“ atstovui pavesta paimiti karaliaus sekretoriui Andrejui Obrynskiui. Priimdamas raštą jis visos bajorijos vardu žemai lenkėsi Fiodorui Ivanovičiui, tačiau netrukus dokumentą iš jo perėmė pakancleris L. Sapiega, nustebusiems pasiuntinėliams pareiškęs: „Aš esu bajorijos reikalų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje tvarkytojas ir man pridera tos pasiuntinybės kalbos.“ Tiesa, maskvėnams iškart buvo pažadėta, kad jų nuorašai bus išsiuntinėti „visai riterijai“⁸⁸. Tai labai išraiškingai parodo, kaip Lietuvos politinis elitas traktavo bajorijos vaidmenį tarpvalstybinių kontaktų srityje. Žinoma, išsamiau šį klausimą galima nagrinėti tik analizuojant daug platesnę politinio atstovavimo LDK tarpuvaldžiais problemą.

* * *

Apibendrinant galima teigti, kad ir trečiuoju tarpuvaldžiu santykiai su Maskvos valstybe išliko prioritetine Lietuvos politinio elito diplomatinės veiklos sfera. Nedaug tepasikeitė ir šių kontaktų metu sprendžiamos tarpvalstybinių santykių problemos. Tačiau ATR naudai pasikeitęs jėgų santykis suteikė LDK pranašumą Maskvos atžvilgiu. Rytų kaimynei nepavyko primesti Lietuvai prašančiosios, t. y. silpnesnės pusės, vaidmens. Norėdama dalyvauti varžytuvėse dėl Respublikos sosto, Maskva buvo priversta pirma rodyti iniciatyvą ir siūsti aukšto rango pasiuntinybę į elektinį seimą. Jai taip pat teko susitaikyti su nesėkme rinkimuose ir sudaryti paliaubų susitarimą su LDK atstovais.

Nepavyko įgyvendinti Maskvai ir atskiros elektijos LDK plano. Diplomatinų įgaliotinių siūlymai surengti atskirus valdovo rinkimus LDK nesulaukė Lietuvos didikų pritarimo. Tai liudija unijinių ryšių stiprėjimą ir gilesnės integracijos procesus, kuriuos pastebėjo ir Maskvos diplomatai. Glaudesnė integracija ir ilgesnė politinio sambūvio tradicija sąlygojo daug efektyvesnį nei pirmaisiais tarpuvaldžiais Lietuvos ir Lenkijos pareigūnų bendradarbiavimą palaikant diplomatinis santykius su Maskvos valstybe. Unijos partneriams pavyko susitarti dėl misijos į Maskvą siuntimo, LDK pareigūnai derino savo veiksmus su Karūna dėl Maskvos pasiuntinėlių priėmimo 1587 m. pavasarį, laukė Lenkijos senatorių pritarimo oficialiam atsakymui Fiodorui Ivanovičiui ir Maskvos bajorams. Vis dėlto dėl skirtingų užsienio politikos preferencijų ne visada pavykdavo suderinti abiejų šalių interesus. Lenkijos atstovai neatsižvelgė į Lietuvos prašymus paskirti įgaliotinius Respublikos ir Maskvos reprezentantų suvažiavimui pasienyje. Taip pat neparodė

⁸⁸Ten pat, b. 17, l. 199v.

suinteresuotumo derybomis su maskvėnais elekciniam seime dėl paliaubų sutarties sudarymo. Nors LDK interesų ignoravimas ir sukeldavo Lietuvos politinio elito nepasitenkinimą, tačiau jis netapo pagrindu „separatistinėmis lietuviškoms tendencijoms“. Tik trečiąją Maskvos diplomatinę misiją Lietuvos pareigūnai priėmė ir išleido savarankiškai, kai po dvigubos elekcijos prasidėjus ginkluotai konfrontacijai nebuvo galimybių koordinuoti veiksmų su unijos partneriais Lenkijoje.

Trečiuoju *interregnum* Lietuvos aukščiausi pareigūnai įtvirtino savo kaip svarbiausių valstybės reprezentantų pozicijas. Oficialios politinės veiklos erdve tapę LDK suvažiavimai suteikė jiems pagrindą veikti kaip kolektyviniam monarcho valdžios substitutui palaikant diplomatinis ryšius su Maskva. Tačiau šis vaidmuo buvo sunkiai suderinamas su hierarchinėmis diplomatinės reprezentacijos nuostatomis, atliepiančiomis abiejų valstybių visuomenių struktūras, kurios determinavo nelygiavertį Lietuvos reprezentantų statusą Maskvos monarcho atžvilgiu. Reprezentacinį nelygiavertiškumą Maskvos dvaras siekė redukuoti įvairiomis ceremonialo modifikacijomis, pritaikytomis ypatingai *interregnum* situacijai Respublikoje. Iš kitų LDK pareigūnų kaip „didieji ponai“ išskirti Vilniaus vaivada K. Radvila Perkūnas, Vilniaus kaštelionas O. Valavičius bei Trakų vaivada J. Hlebavičius, kuriems ceremonialo metu buvo suteikiamas simbolinis viršesniojo vaidmuo. Šių pareigūnų vyresnumas akcentuotas neatsitiktinai, nes buvo paremtas pastarųjų didikų lyderyste šalies politiniame gyvenime. Aktyviausias diplomatinės veiklos sferoje buvo K. Radvila, kuriam ypatingą dėmesį skyrė ir Maskvos politinis elitas. K. Radvilos suinteresuotumą santykiais su Maskva liudija gausus jo šalininkų, klientų ir tarnautojų įtraukimas į diplomatinę organizacinę veiklą. Kitų LDK aukščiausių pareigūnų aktyvumas šioje srityje priklausė nuo užimamų pareigybių, politinių preferencijų, santykio su Vilniaus vaivada ar asmeninių nuostatų.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego, t. 1: *Okresy bezkrólewi*. Oprac. H. Lulewicz. Warszawa: Neriton, 2006.

Lietuvos metrika. Knyga Nr. 593 (1585–1604 m.). Diplomatinų reikalų knyga. Par. A. Baliulis. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2009.

Lietuvos metrika. Knyga Nr. 594 (1585–1600 m.). Par. A. Baliulis, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2006.

PILGRIMOVIIJUS, Elijas. *Didžioji Leono Sapiegos pasiuntinybė į Maskvą, 1600–1601 m.* Par. J. Kiaupienė (*Historiae Lituaniae Fontes Minores*, [kn.] 4). Vilnius: Žara, 2002.

Scriptores Rerum Polonicarum, t. 11: *Dyjaryjusz sejmowe r. 1578: sejmj konwokacyjny i elekcyjny*. Wyd. August Sokolowski. Kraków: Druk. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1887.

Акты издаваемые виленскою археографическою комиссиею, т. 3: *Акты брестского городского суда XVI–XVIII вв.* Вильна: Тип. А. К. Киркора, 1870.

Памятники истории Восточной Европы. Источники XV–XVII вв. = Monumenta historica res gestas Europae orientalis illustrantia. Fontes XV–XVII saec., т. 7: *Посольская книга по связям России с Польшей (1575–1576 гг.)*. Сост. Л. В. Соболев. Москва–Варшава: Древлехранилище, 2004.

KEMPA, Tomasz. *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549–1616)*. Warszawa: Semper, 2000.

KEMPA, Tomasz. Plany separatystycznej elekcji w WKL w okresie trzech pierwszych bezkrólewí po wygaśnięciu dynastii Jagiellonów (1572–1587). In: *Zapiski Historyczne*, 2004, t. 69, z. 1, s. 23–61.

KIAUPIENĖ, Jūratė. „*Mes, Lietuva*“: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešasis ir privatus gyvenimas)*. Vilnius: Kronta, 2003.

KIAUPIENĖ, Jūratė, LUKŠAITĖ, Ingė. *Lietuvos istorija*, t. V: *Veržli Naujųjų laikų pradžia. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1529–1588 metais*. Vilnius: Baltos lankos, 2013.

LULEWICZ, Henryk. *Gniewów o Unię ciąg dalszy. Stosunki polsko–litewskie w latach 1569–1588*. Warszawa: Neriton, 2002.

LULEWICZ, Henryk. Projekt unii Rzeczypospolitej z Moskwą podczas trzeciego bezkrólewia (1586–1587). In: *Проблемы інтэграцыі і інкарпарацыі ў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы ў перыяд ранняга Новага часу: матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі, прысвечанай 440–годдзю Люблінскай уніі (Мінск, 15–17 кастрычніка 2009 г.)*. Ред. С. Ф. Сокал, А. М. Янушкевіч, Мінск: БІП-С Плюс, 2010, с. 260–269.

RAGAUSKIENĖ, Raimonda. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Rudvila Rudasis (apie 1515–1584 m.)*. Vilnius: Valstybės žinios, 2002.

RAGAUSKIENĖ, Raimonda, RAGAUSKAS Aivas. Vieną ar dvi žmonas turėjo Augustinas Rotundas Meleskis (apie 1520–1584 m.)? Nauji duomenys įžymiojo Vilniaus vaito biografijai. In: *Lietuvos istorijos metraštis. 2000 metai*, 2001, p. 20–54.

SIRUTAVIČIUS, Marius. LDK Ponų taryba ir Maskvos bajorai: formalieji paralelinės diplomatijos aspektai 1492–1569 m. In: *Lietuvos istorijos metraštis. 2010 metai 2*, 2011, p. 5–28.

SIRUTAVIČIUS, Marius. „Ponai tarėjai“ ir Maskvos valstybė: formalieji diplomatinių kontaktų aspektai pirmaisiais tarpuvaldžiais (1572–1576 m.). In: *Lietuvos istorijos metraštis. 2013 metai 2*, 2014, p. 65–85.

ФЛЮРЯ, Борис Николаевич. *Русско–польские отношения и политическое развитие Восточной Европы во второй половине XVI – начале XVII в.* Москва: Наука, 1978.

ЮЗЕФОВИЧ, Леонид Абрамович. „*Как в посольских обычаях ведется...*“: *Русский посольский обычай конца XV – начала XVII в.* Москва: Международные отношения, 1988.

ЮЗЕФОВИЧ, Леонид Абрамович. Путь посла. *Русский посольский обычай. Обиход. Этикет. Церемониал*. Санкт-Петербург: ИД Ивана Лимбаха, 2007.

**DIPLOMATIC CONTACTS BETWEEN THE POLITICAL ELITE
OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA AND MOSCOW
IN THE PERIOD OF THE THIRD INTERREGNUM (1587)**

Summary

MARIUS SIRUTAVIČIUS

The article analyses diplomatic relations between the representatives of the political elite of the Grand Duchy of Lithuania – highest ranked state officials – and Moscow in 1587 – in the period of the third interregnum in the Polish-Lithuanian Commonwealth. Inquiry into the said relations encompassed consideration of such issues as the initiative behind diplomatic contacts, political interests of those who participated therein, and activity strategies assumed by both parties, following the nomination of Fyodor Ivanovich as the candidate of the Moscow court and active involvement of the court in the election processes of the Republic's sovereign. The shift in the balance of power in favour of the Polish-Lithuanian Commonwealth rendered the former advantage in respect of Moscow. The eastern neighbour failed to enforce the role of the suppliant, i.e. of the weaker party, upon Lithuania. Driven by the desire to participate in the competition to the throne of the Republic, Moscow was forced to take the initiative and send a high ranked delegation to the Election Sejm. Moreover, it had to accept failure and enter into the armistice agreement with the representatives of the GDL. Without the support of the GDL political elite, Moscow's attempts to initiate separate elections in the GDL also failed. Moscow's diminished image on the international arena, mistrust in the eastern neighbour resulting from long-standing conflicts as well as doubts with regard to its trustworthiness as a strategic partner were among the key factors that conditioned the failure. Equally important, however, were the internal factors, such as strengthening of the union relations with Poland and resulting integration related activities that influenced the positions of Lithuanian representatives. The weight of integrative factors became obvious when analysing another research problem, namely the coordination of actions between Lithuania and Poland when organizing and maintaining diplomatic relations with Moscow. Tighter integration and sustained tradition of political coexistence resulted in a more effective cooperation between Lithuanian and Polish officials in this area of diplomatic activity as compared to the former interregnum periods. The Union partners succeeded in agreeing upon sending the mission to Moscow, the GDL officials would agree their actions pertaining to the reception of Moscow's envoys in the spring of 1587 with the Crown, and would wait for the approval of Polish senators with regard to the official reply to Fyodor Ivanovich and Moscow's nobility. However, due to different foreign policy preferences, there were cases when the interests of the two countries could not be coordinated. Polish representatives dismissed Lithuania's requests to assign authorized agents to the congress of representatives of the Republic and Moscow at the border. Moreover, they showed little interest in the negotiations with the Muscovites with regard to the armistice agreement in the Election Sejm. Although the disregard of the GDL interests would evoke irritation among the Lithuanian elite, it did not serve as the basis for "Lithuanian secessionist spirit". Only the third Moscow diplomatic mission was received and sent off by Lithuanian officials acting independently as the armed confrontation in Poland, which escalated after the double election, prevented them from coordinating their activities with the Union partners. Different foreign policy-related preferences mani-

fested by the Polish and Lithuanian political elite were accountable for the fact that the highest ranked officials of the GDL retained traditional competences and prerogatives in the diplomatic relations with Moscow and during the third interregnum managed to consolidate their status as the leading representatives of the state. Analysis of this problem shifted the focus of attention to the area of political activity that emerged and gained ground in the previous interregnum periods, namely the congresses of Lithuania's highest-ranked officials and representatives of the estates. These congresses, which turned into the arena of political and diplomatic activity, laid foundations for the GDL politicians to act as a collective substitute of the sovereign's power in the course of communication with the representatives of Moscow. The said role, however, could have hardly been agreed with the hierarchical norms of diplomatic representation, imitating the social structures of both the states and thus determining an unequal status of the representatives of Lithuania with regard to the monarch of Moscow. The court of Moscow sought to reduce the representational inequality by means of various modifications of the ceremonial, adjusted to the specific situations of the interregnum period in the Republic. The Voivode of Vilnius Kristupas Radvila "Perkūnas" (Krzysztof Mikołaj Radziwiłł), the Castellan of Vilnius Ostafijus Valavičius (Ostafi Wołłowicz), and the Voivode of Trakai Jonas Hlebavičius (Jan Hlebowicz), stood out among the GDL officials as the "great lords", as in the course of the ceremony they were given the symbolic role of the superiors. There was nothing accidental about emphasizing the superiority of these officials, since they were prominent leaders in the country's political life. K. Radvila could be distinguished as the most active figure in the field of diplomatic activities and was bestowed particular attention from the political elite of Moscow. Ample involvement of K. Radvila's supporters, clients, and servants into the diplomatic organizational activities suggest of the former's keen interest in the relations with Moscow. Activity of other high-ranked GDL officials in this sphere was subject to the office they held, their political preferences, relationship with the Voivode of Vilnius, and personal attitude.

Gauta 2017 m. rugsėjo mėn.
Priimta 2017 m. lapkričio mėn.

Marius S i r u t a v i č i u s – humanitarinių mokslų daktaras, Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedros lektorius, mokslo darbuotojas. Tyrimų sritis: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės diplomatinių santykių istorija.

Adresas: V. Putvinskio g. 23, Kaunas, LT-44244.

El. paštas: m.sirutavicius@gmail.com

